

KYSYMYS–VASTAUS-VIERUSPARI LAPSEN JA AIKUISEN MONIKIELISESSÄ
VUOROVAIKUTUKSESSA

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
22.5.2020

Sini Tolonen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen aihe	1
1.2. Aineisto	3
1.3. Au pair -aineiston aikaisempi tutkimus	5
2. TEOREETTINEN JA METODOLOGINEN VIITEKEHYS	7
2.1. Keskustelunanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikka	7
2.1.1. Aineiston litterointi	8
2.1.2. Vieruspari	10
2.2. Kysyminen keskustelunanalyttisenä ja syntaktisena tutkimuskohteena	11
2.3. Monikielisyys, koodinvaihto ja oppijankielen tutkimus	13
2.4. Konstruktikielioppi ja käyttöpohjainen kielikontaktitutkimus	16
3. KYSYMYSLAUSEIDEN KONSTRUKTIOIDEN TARKASTELU	20
3.1. Marian käyttämät konstruktiot	20
3.2. Eetun käyttämä konstruktio	27
3.3. Yhteenvetoa ja pohdintaa	28
4. MARIAN ESITTÄMÄT ETU- JA JÄLKIJÄSENET	30
4.1. Marian esittämät kysymyslauseet	30
4.1.1. Englanninkieliset kysymyslauseet	31
4.1.2. Suomenkieliset kysymyslauseet	35
4.1.3. Espanjankieliset ja muut kysymyslauseet	38
4.2. Kaksi kysymyslauseetta sisältävät kysymysvuorot	42
4.3. Lauseensisäinen koodinvaihto kysymyslauseissa	45
4.4. Jälkijäsenten kielten tarkastelua	47
5. EETUN ESITTÄMÄT ETU- JA JÄLKIJÄSENET	49
5.1. Eetun esittämät kysymyslauseet	49
5.2. <i>Mikä tämä on</i> -kysymyslauseet	53
5.2.1. Jälkijäsen on preferoitu	53
5.2.2. Jälkijäsen on preferoimaton	54

5.2.3. Jälkijäsen tuotetaan itse	57
5.3. Jälkijäsenten kielten tarkastelua	61
6. PÄÄTÄNTÖ	63
LÄHTEET	67
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe

Sosiolingvistiikan alalla on viime vuosina hahmoteltu uudenlaista ajattelutapaa kielellisestä variaatiosta ja sen merkityksestä ihmiselle. Näkökulman merkittävimmäksi käsitteeksi nostettu superdiversiteetti, jolla kuvataan sosiaalisten ja kielellisten prosessien dynamiikkaa nykyajan maailmassa, jossa muun muassa liikehdintä maiden ja maanosien välillä on lisääntynyt useista syistä. Lisäksi tieto ja kulttuuriset virtaukset leviävät aiempaa nopeammin sekä yhdessä toimivien ihmisten kielelliset ja kulttuurilliset lähtökohdat saattavat olla keskenään todella erilaiset. (Lehtonen 2013: 1.)

Kaksi- tai monikielisten ihmisten keskustelut ovat kiehtovaa kuultavaa. Kieli voi vaihtua lennosta kokonaan toiseen, tai puhujat voivat sujauttaa vuoroihinsa toisen kielisiä sanoja. Kuuntelijan korvat havaitsevat nämä vaihdot ja ne saavat pohtimaan, mitä kaikkia kieliä puheessa yhdistellään ja millä tavalla. Miten keskustelukumppani reagoi eri kieliin, ja syntyykö yhteisymmärrys koodinvaihdosta huolimatta? Näiden pohdintojen innoittamana tarkastelen tässä pro gradu -tutkielmassani aikuisen espanjalaisen au pairin ja suomalaisen lapsen välisessä monikielisessä vuorovaikutuksessa esiintyviä kysymys–vastaus-vieruspareja ja kysymyslauseiden rakentumista.

Au pairilla tarkoitetaan 17–30-vuotiasta henkilöä, jonka on Euroopan neuvoston mukaan ensisijaisesti tarkoitus tutustua kohdemaansa kieleen sekä kulttuuriin asumalla paikallisen perheen luona ja osallistumalla heidän päivittäisiin rutiineihinsa. Vuonna 1969 laaditun au pair -sijoitusta koskevan sopimuksen mukaan au pair ei ole ansiotyötä tekevä työntekijä, vaan kevyitä kotitöitä ja lastenhoitoa majoitusta ja usein kielikurssia vastaan tarjoava perheenjäsen. (Council of Europe 1969.) Käytännössä rooli on kuitenkin vaihteleva ja epäselvä, sillä au paireja Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa tutkinut Calleman (2010: 92) on esimerkiksi havainnut, että Suomessa heihin suhtaudutaan perheenjäseninä, kun taas Ruotsissa status on työntekijämäisempi.

Au pairien monimutkaisesta roolista perheessä onkin tehty maailmalla sosiologisesta näkökulmasta useita tutkimuksia, joissa roolia tarkastellaan au pairien kokemusten kautta (ks. esim. Mellini, Yodanis & Godenzi 2007; Cox & Narula 2003). Suomessa aihetta on

tutkinut ainakin Terho (2015) sosiaaliantropologian pro gradu -tutkielmassaan. Hänen tutkimuksensa informantit ovat toimineet au paireina suomalaisissa perheissä ja näkevät itsensä paitsi perheenjäsenenä, mutta osa muun muassa myös työntekijänä ja osa ystävänä (Terho 2015: 38–39).

Suomen au pair -määräykset edellyttävät, että au pairin tulee kulttuuriin tutustumisen lisäksi opiskella maassaoloaikanaan joko suomea tai ruotsia (Calleman 2010: 78). Au pairien puhumaa suomea olisi siis mahdollista tutkia enemmänkin, ja tutkimusta voisi tehdä myös kielenoppimisen näkökulmasta. Silti kielitieteessä au paireihin liittyvää tutkimusta ei ole juuri tehty, joten pro gradu -tutkielmani tuo kielitieteen tutkimuskentälle uutta tietoa.

Aineistoni on Oulun yliopiston Kikosa-kokoelmasta saatu 31 minuutin mittainen videoitu pelitilanne, jossa au pair tarkastelee kaksivuotiaan lapsen kanssa erivärisiä kuvakortteja. Vuorovaikutus videolla on vahvasti au pairin ohjaamaa ja sisältää paljon kortteihin kohdistuvia kysymyksiä lapselle. Siitä syystä lapsen aloittamia kysymys–vastaus-vieruspareja on huomattavasti vähemmän. Video on osa laajempaa au pair -aineistoa, jota on jo alettu hyödyntämään ahkerasti. Esimerkiksi Poutiainen (2019) on tarkastellut au pairin korjaustilanteissa toimimista ja oppimiseen orientoitumista useampaa videota aineistonaan käyttäen. Esittelen tämän tutkimuksen aineistovideon luvussa 1.2., ja au pair -aineistosta tehtyjä tutkimuksia esittelen luvussa 1.3.

Hyödynnän vuorovaikutuslingvistiikan tutkimuskentälle sijoittuvassa tutkimuksessani konstruktiokieliopin ja käyttöpohjaisen kielioppiteorian ajatuksia sekä keskustelunanalyttistä menetelmää. Tutkimuskysymykseni ovat:

- Millaisia konstruktioita puhujat käyttävät kysymyslauseissaan?
- Miten kysymys–vastaus-vierusparit jäsenyvät aineiston keskustelussa, ja millaista lauseensisäistä ja lauseiden välistä koodinvaihtoa niissä esiintyy?

Tutkielmani rakentuu teoria- ja menetelmäluvusta, kolmesta analyysiluvusta sekä päätännöstä. Luvussa 3 analysoin au pairin ja lapsen kysymyslauseista havaitsemiani konstruktioita ja vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Luvuissa 4 ja 5 selvitän, miten kysymys–vastaus-vierusparit jäsenyvät aineistossa, ja miten keskustelussa käytettävät kielet sijoittuvat kysymyslauseissa ja vastauksissa sekä niiden välillä. Analysoin au pairin

kysymyslauseita ja vastauksia luvussa 4, ja käsittelen luvussa 5 lapsen kysymyslauseet ja vastaukset. Luku 6 on päätäntöluku, jossa teen yhteenvedon tutkimukseni menetelmistä, analyysistä ja keskeisistä tuloksista. Pohdin myös tutkimukseni rajoitteita sekä jatkok tutkimusmahdollisuuksia. Seuraavaksi esittelen käyttämäni aineiston.

1.2. Aineisto

Arkiset keskustelut ovat keskeisimpiä aineistoja keskusteluanalyysissä (Heritage 1996 [1984]: 234). Aineistona käytettävillä keskusteluilla tulee olla oma, tutkimuksesta erillinen tavoitteensa ja niiden on oltava mahdollisimman aitoja vuorovaikutustilanteita, eli ne tapahtuisivat ilman videointiakin (Seppänen 1998: 18; Vatanen 2016: 314). Pro graduni tutkimusaineistona on 31 minuutin mittainen PELI1:ksi nimetty videoitu keskustelu kaksivuotiaan suomalaispojan ja espanjalaisen au pairin välillä. Video on osa laajempaa, useita eri mittaisia videoita sisältävää au pair -videoaineistoa, joka on talletettu Oulun yliopiston Kikosa-kokoelmaan ja on anottavissa sieltä tutkimuskäyttöön. Videoiden aiheina vuorottelevat erilaiset pelit ja leikit sekä askartelu- ja pukeutumistilanteet. Kaikki videot on kuvattu monilapsisessa pohjoissuomalaisessa perheessä 2010-luvulla. PELI1-videolla esiintyvä poika on perheen nuorin lapsi.

Kuvausten alkaessa au pair on ollut Suomessa viisi kuukautta ja oppinut suomea jonkin verran suomen kielen kurssilla. Koko videoaineiston pääkieli on englanti ja koodinvaihtoa suomeen esiintyy runsaasti. Koko aineisto, mukaan lukien analyysini kohteena oleva video, sisältää lisäksi yksittäisiä koodinvaihtoja espanjaan. Tilanteissa hyödynnetään paljon myös ei-kielellistä viestintää, kuten eleitä, ilmeitä ja katseita. Tutkimallani PELI1-videolla esiintyvä lapsi ei ole osannut englantia ennestään, mutta hän on oppinut sitä au pairilta ennen kuvausten alkua. Videoilla esiintyville henkilöille on annettu pseudonyymit eli peitenimet heidän yksityisyytensä suojaamiseksi, joten au pair on nimetty Mariaksi ja lapsi Eetuksi. Nämä nimet esiintyvät litteraatissani, ja käytän niitä myös analyysissäni synonyymisesti puhuessani au pairista ja lapsesta.

PELI1-video on kuvattu perheen kotona keittiön pöydän ääressä, mutta videon alussa Eetu istuu vähän aikaa Marian sylissä ja he katselevat lintuja ikkunasta. Myös perheen äiti näkyy hetken videolla, sillä hän etsii kameralle sopivaa kuvakulmaa. Itse

pelitilanteessa, josta aineistoni vierusparit on poimittu, äiti ei ole enää mukana. Eetu ja Maria asettuvat istumaan pöydän ääreen vierekkäin, ja kamera kuvaa heitä hieman etuviistosta kuvan 1 osoittamalla tavalla.

Kuvassa 1 näkyy myös pöytä ja siinä värin mukaan pinoihin järjestetyt *Oppi & ilo* -sarjaan kuuluvat *Minä itse kerron tarinan* -kuvakortit. 4–8-vuotiaille suositeltujen tarinakorttien tarkoitus on kehittää mielikuvitusta ja laajentaa sanavarastoa innostamalla lasta keksimään ja kertomaan omia tarinoita. Tarinankerronta videolla on vahvasti au-pairin vastuulla, ja hän keksii tarinoita lapsen nostamien korttien pohjalta. Korttien nostamisen jälkeen Maria tyypillisesti kysyy Eetulta mitä ja minkä värisiä asioita sekä esineitä korteissa on, ja nimeämisten jälkeen hän aloittaa tarinan.

Kuva 1 on kuvankaappaus PELI1-videolta kohdasta 02.26, ja se näyttää au-pairin ja lapsen asettautumisen videolla suhteessa kameraan. Maria istuu samalla paikalla koko pelin ajan, mutta Eetu sen sijaan liikehtii nojautuen ajoittain pöydän yli sekä nousee välillä penkille seisomaan ja istuu taas alas. Videon loppupuolella hän myös juoksee pari kertaa pois kuvasta mutta palaa aina Marian kutsumana takaisin. Olen muokannut kuvaa au-pairin ja lapsen henkilöllisyyden suojelemiseksi.

KUVA 1. Marian ja Eetun asettautuminen pöydän ääreen PELI1-videolla.

1.3. Au pair -aineiston aikaisempi tutkimus

Au pair -videoaineistosta on tähän mennessä tehty pro gradu -tutkielma, kolme kandidaatintutkielmaa ja artikkeli. Pilto (2019) on tarkastellut kandidaatintutkielmassaan PELII-videolta lapsen ei-kielellisiä vastauksia au pairin esittämiin kysymyksiin. Omassa tutkielmassani keskityn kielelliseen vuorovaikutukseen, ja ei-kielellisiä piirteitä käsittelen vain niissä kohdissa, joissa esimerkiksi nyökkäys tai pään puistaminen toimii kysymys–vastaus-vierusparin jälkijäsenenä. Pihlajamaa (2019) on tutkinut kandidaatintutkielmassaan au pairin ja perheen kahden nuorimman lapsen välistä koodinvaihtoa käyttäen aineistonaan kahdeksaa au pair -aineiston videota. Hän on muun muassa selvittänyt, millaisten sanojen kohdalla keskustelun kieli vaihtuu englannista suomeen.

Kolmas kandidaatintutkielma on Lehtolan (2019) tutkimus, jossa hän on selvittänyt keskusteluanalyysin ja multimodaalisen vuorovaikutusanalyysin avulla au pairin tuottamia direktiivejä. Aineistonaan hän on käyttänyt pukeutumistilannetta kuvaavaa videota, jossa au pair valmistele uloslähtöä perheen kahden nuorimman lapsen kanssa. Poutiainen (2019) pro gradu -tutkielma puolestaan käsittelee au pairin ja perheen nuorimpien lasten välistä vuorovaikutusta, ja hän on poiminut analysoitavakseen vuorovaikutustilanteita kuudesta eri au pair -aineiston videosta. Poutiainenkin käyttää multimodaalista vuorovaikutusanalyysiä apunaan tarkastellessaan au pairin toimintaa korjaustilanteissa sekä tämän oppimaan orientoitumista.

Gaskins, Frick, Palola ja Quick (2019) vertailevat artikkelissaan kolmen kaksikielisen 2–3-vuotiaan koodinvaihtoa käyttöpohjaisen kieliopin avulla. Kaikkien lasten käyttämä toinen kieli on englanti, ja toisina kielinä ovat puola, saksa ja suomi. Artikkelissa esitettävät havainnot suomenkielisen lapsen koodinvaihdosta perustuvat au pair -videoaineistossa esiintyvään Eetun. Tutkimuksesta käy ilmi, että Eetun osittain skemaattisten konstruktioiden yksikielisillä kehyksillä on taipumus olla englanninkielisiä. Lisäksi Eetun ja puolalaislapsen puheessa esiintyy vähemmän kaksikielisiä kehyksiä kuin saksalaislapsen puheessa. Kehyksellä tutkijat viittaavat osittain skemaattisten konstruktioiden, kuten *give me x*, toistuvaan osaan *give me*. X:llä tarkoitetaan konstruktion vaihtelevaa osaa. (Gaskins ym. 2019: 3–4, 15–16.)

PEL11-videota hyödynnetään myös Frickin artikkelissa, jossa hän pyrkii selvittämään samankaltaisuuksia kaksiosaisen multimodaalisten konstruktioiden välillä. PEL11-videolta hän on havainnut tällaisia konstruktioita esimerkiksi tilanteissa, jossa Eetu sanoo *it is* ja liittää vuoroonsa ei-kielellistä toimintaa, kuten itkemisen esittämistä. Tarkastelun kohteeksi on rajattu sellaiset kaksiosaiset konstruktiot, joissa yksi osa identifioi tarkoitetta ja toinen luonnehtii sitä. Luonnehtimisesta Frick erottaa kaksi tyyppiä: tarkentamisen (*specifying*) ja evaluoimisen (*assessing*). Tutkimus osoittaa, että multimodaalisen konstruktion kielellinen osa on usein tarkoitetta identifioiva ja ei-kielellinen osa luonnehtiva. (Frick, tekeillä.)

2. TEOREETTINEN JA METODOLOGINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa selvennän tutkimukseni kannalta olennaisia käsitteitä ja tutkimusmetodeja. Esittelen myös muun muassa koodinvaihdosta ja käyttöperusteisesta kieliopista tehtyä aikaisempaa tutkimusta.

2.1. Vuorovaikutuslingvistiikka ja keskustelunanalyysi

Tutkimukseni kuuluu vuorovaikutuslingvistiikan alaan. **Vuorovaikutuslingvistiikka** pyrkii ymmärtämään, kuinka vuorovaikutus muokkaa kieltä ja kuinka kieli itse muokkautuu vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuslingvistien mielenkiinnonkohteena ovat keskustelujen rakenteiden esiin tuomiseen ja vuorovaikutuksellisten funktioiden toteuttamiseen käytetyt kielelliset resurssit. Lisäksi he tarkastelevat, kuinka tietyt kielelliset muodot ja niiden käyttötavat edistävät vuorovaikutuksellisia funktioita tai keskustelun rakenteita. Puheen katsotaan olevan sosiaalisen tapahtuman jatkuva tai muokkautuva tuote ja kielen puolestaan tarjoavan apukeinon tapahtuman päämäärien saavuttamiseksi. Kieli nähdään siis ensisijaisesti vuorovaikutuksen työkaluna. (Couper-Kuhlen & Selting 2001: 3–4.)

Tutkielmani ensimmäisessä analyysiluvussa eli luvussa 3 teen syntaktista käyttöperusteista analyysia, josta kerron luvussa 2.4. Analyysiluvuissa 4 ja 5 hyödynnän puolestaan keskustelunanalyttistä menetelmää, joka on yleisesti käytetty menetelmä vuorovaikutuslingvistisissä tutkimuksissa. Harvey Saksin, Emanuel Schegloffin ja Gail Jeffersonin luoman **keskustelunanalyysin** tarkoituksena on tulkita vuorovaikutuksen jäsenyneysiä aidossa vuorovaikutustilanteessa, sillä muun muassa haastattelu- ja havainnointimenetelmissä luonnollinen vuorovaikutus menetetään ja sen yksityiskohtia korvataan tutkijan idealisoinneilla. Haastattelujen ja muistiinpanojen sijasta tulisikin suosia nauhoitettua aineistoa, joka mahdollistaa vuorovaikutustapahtuman toistettavuuden, laajentaa havaintojen tarkkuutta ja tarjoaa mahdollisuuden palata vuorovaikutuksen pienimpiinkin yksityiskohtiin. (Heritage 1996 [1984]: 230–233.)

Aineistoni vuorovaikutuksessa esiintyy jonkin verran myös **multimodaalisuutta**, eli auralista ja visuaalista hyödyntävää vuoroissaan puheen lisäksi eri modaaliteetteja, kuten prosodiaa, eleitä ja kehoaan. Käytettävät resurssit eli modaaliteetit vaihtelevat toiminnan mukaan,

joten ne kaikki eivät ole käytössä samanaikaisesti. (Haddington & Kääntä 2011: 34.) Huomioin vuorovaikutuksen multimodaalisuuden analyysissäni niissä kohdin, joissa esimerkiksi osoittamiseksi on ainoa jälkijäsenessä käytetty resurssi. Eleitä sekä muita kehollisia resursseja nimitän tässä tutkimuksessa ei-kielelliseksi toiminnaksi, ja puhetta kutsun kielelliseksi toiminnaksi.

Aitojen arkisten vuorovaikutustilanteiden lisäksi keskustelunalyysin avulla tutkitaan myös **institutionaalisia** keskusteluja. Puhujat suorittavat puheellaan erityisiä institutionaalisia tehtäviä, eli toteuttavat virallisia roolejaan muun muassa lääkäreinä ja potilaina tai toimittajina ja haastateltavina. (Peräkylä 1998: 177, 179.) Aineistoni vuorovaikutuksessa on havaittavissa institutionaalisia piirteitä Marian toimiessa opettajamaisessa roolissa ja Eetun ollessa oppilasmaisessa asemassa. Vieruspareissa esiintyy opetussyklejä, ja Maria esittää opettajalle tyypillisiä pedagogisia kysymyksiä (Kleemola 2007: 61). Kerron opetussyklistä luvussa 2.1.2., ja käsittelen aineistoni kysymystyyppejä laajemmin luvussa 2.2.

Vuorovaikutustilanne on siis vahvasti Marian ohjaamaa, ja Eetu osoittaa hyväksyvänsä tämän noudattamalla au pairin antamia ohjeita ja vastaamalla hänen esittämiinsä kysymyksiin. Tilanne eroaa kuitenkin huomattavasti puhtaasti institutionaalisesta luokkahuoneessa tapahtuvasta opettaja–oppilas-keskustelusta, sillä tapahtumaympäristönä on luokkahuoneen sijaan perheen koti, eikä pelitilanteella vaikuta olevan luokkahuoneessa tapahtuvan vuorovaikutuksen tavoin yhtä vahvaa opetuksellista tavoitetta.

2.1.1. Aineiston litterointi

Keskustelunalyysissa aineiston **litterointi**, eli ääni- tai videonauhan saattaminen kirjalliseen muotoon, on tärkeä osa tutkimusta, sillä se vaikuttaa oleellisesti tutkimustuloksiin. Kuulo- ja mahdollisia näköhavaintoja pyritään kuvaamaan tarkasti ja antamaan mahdollisimman yksityiskohtainen kuvaus nauhan tai videon tapahtumista, sillä asiat, jotka jäävät litteraatin ulkopuolelle, jäävät helposti myös vaille tutkijan huomiota. Litteraatti pyritään lisäksi tekemään mahdollisimman neutraaliksi ja jättämään vapaat tulkinnat sen ulkopuolelle. Toisaalta täysin tarkan ja neutraalin litteraatin luominen on mahdotonta.

Siksi tutkijan tärkein työväline ja tutkimuksen perusta onkin alkuperäinen nauhoitus, jota litteraatti tukee. (Seppänen 1998: 18–19.)

Olen saanut aineistovideon mukana puolivalmiin litteraatin, johon on merkitty suurin osa lapsen vuoroista ja kaikki au pairin espanjankieliset vuorot. Olen lisännyt litteraattiin molempien loput vuorot ja tehnyt omien kuulo- ja näköhavaintojeni pohjalta muutamia korjauksia valmiiksi merkittyihin lapsen vuoroihin. Aineistoa litteroidessani olen hyödyntänyt Seppäsen (1998: 22–23) esittämiä litterointimerkkejä, jotka pohjautuvat Gail Jeffersonin kehittämään kansainväliseen litterointijärjestelmään. Jokainen tutkija soveltaa merkkejä litteroidessaan, jotta ne sopisivat heidän tutkimuksiensa päämääriin parhaalla mahdollisella tavalla. Ennen analyysia ei myöskään voida tietää, mitkä kaikki vuorovaiikutuksen piirteet ovat olennaisia keskustelun kululle. Siksi puhetta ei editoida tai muokata, vaan litteraattiin otetaan mukaan esimerkiksi yskähdykset, empimiset ja änkytykset. (Seppänen 1998: 20–21.)

Olen katsonut PELI1-videota Microsoft Windows 10 -käyttöjärjestelmän Elokuvat ja tv-ohjelmalla. Litteraatin tekijä voi käyttää apunaan erilaisia litterointiohjelmia, joiden ansiosta ääni- ja videonauhaa voi hidastaa ja näin ollen havaita vuorovaiikutuksen pienimpiäkin yksityiskohtia. Koen käyttämäni ohjelman kuitenkin riittäväksi, sillä esimerkiksi taukojen tarkat pituudet eivät ole olennainen asia analyysissäni, joten niiden arvioiminen kuulohavaintojen perusteella on riittävää.

Olen merkinnyt litteraatteihin omille riveilleen myös analyysini kannalta olennaiseksi katsomani ei-kielellisen toiminnan, kuten osoittamiset, korttien kääntämiset ja katset. Ei-kielellinen toiminta erottuu kielellisestä harmaan fonttiväriin ja kapiteelien avulla. Lisäksi olen käyttänyt □-merkkiä kohdistaussani ei-kielellisen toiminnan kielellisten vuorojen yhteyteen. Olen numeroinut juoksevasti jokaisen tutkielmani esimerkin, ja keksinyt litteraattiesimerkeille otsikot. Numeron ja otsikon perässä on myös aineistovideon nimi ja aikamerkintä, jonka kohdalla esimerkki on videolla. Havainnollistan merkintätapaa alla näkyvällä esimerkillä (1).

(1) Shoes (PELI1 03.52)

01 Maria: minkä väristä on ☒tämä,
02 ☒NAPUTTAA JÄLLEEN KENKÄPARIA

Ensimmäisellä rivillä on Marian kielellinen vuoro *minkä väristä on tämä*. Rivillä 2 näkyy harmaalla värillä hänen ei-kielellinen toimintansa eli kortissa olevan kuvan naputtaminen. ☒-merkki osoittaa, että naputus tapahtuu *tämä*-sanalla.

2.1.2. Vieruspari

Keskusteluanalyysissä vuorovaikutuksen ajatellaan olevan rakenteellisesti jäsentynyttä (Heritage 1996 [1984]: 230). Puhutaan keskustelujen vuorojen sisäisestä rakenteesta ja vuorovaikutuksen sekventiaalisesta jäsennyksestä, eli siitä, miten peräkkäiset puhe-toiminnot kytkeytyvät toisiinsa ja millaisia sekvenssejä ne muodostavat. Sekvensseillä tarkoitetaan toisiinsa liittyvien toimintojen muodostamia jaksoja. Jokainen puheenvuoro on aina laadittu vastineeksi edelliselle, mutta keskustelun jäsenyisyydessä on eroja. Puheenvuoro voi nimittäin joko ohjata väljästi seuraavaa vuoroa tai rajata tarkasti jälkeen tulevan vuoron tyyppiä. Kysymys tyypillisesti odottaa jälkijäsenekseen vastausta, ja kysymyksen esittäjä voi merkitä vastauksen puuttumisen odotuksien vastaiseksi esimerkiksi toistolla. (Raevaara 1998: 75, 79.)

Schegloffin ja Sacksin mukaan **vieruspari** (*adjacency pair*) on kahdesta puheenvuorosta muodostuva toimintajakso, jonka puheenvuorot ovat yleensä peräkkäisiä, eri puhujan esittämiä ja järjestyneet etu- ja jälkijäseneksi niin, että kunkintyyppinen etujäsen vaatii tietyn tyyppisen jälkijäsenen. Keskustelija siis esittää vierusparin etujäseneksi tunnistettavan vuoron ja lopettaa sen ensimmäisessä vuorovaihdon mahdollistavassa kohdassa. Seuraava puhuja aloittaa ja esittää sen vierusparityypin jälkijäsenen, jonka etujäseneksi edellinen vuoro voidaan tunnistaa. (Schegloff & Sacks 1973: 295–296.) Kysymys–vastaus-vierusparien lisäksi muita pareja ovat esimerkiksi tervehdys-tervehdys sekä pyyntö–hyväksyntä tai pyyntö–hylkäys (Heritage 1996 [1984]: 240).

Vieruspari voi laajentua edestä, keskeltä tai lopusta. Esimerkiksi kysymys–vastaus-vierusparissa jälkijäsenen eli vastauksen tuottamisen sijaan vastaaja voikin tarvita lisätietoja

voidakseen tuottaa vastauksen. Tässä tapauksessa sekä lisätiedon pyytäminen että antaminen laajentavat vierusparia keskeltä ja muodostavat välisekvenssin. (Raevaara 2016: 146–147.) Aineistossani on Marian aloittamia vieruspareja, jotka laajentuvat keskeltä Eetun aloittaman välisekvenssin vuoksi. Pelkästä kysymyksestä ja vastauksesta koostuvat vierusparit ovat melko harvinaisia, sillä yleensä kysyjä esittää vastauksen jälkeen kolmannen vuoron eli jonkinlaisen kuittauksen vastauksen riittävydestä (VISK 2008 §1209).

Opetussykli on tyypillinen esimerkki laajennetusta kysymys–vastaus–vierusparista, sillä opetustilanteiden vuorovaikutuksessa opetussykli on yleensä kolmiosainen. Se alkaa opettajan kysymyksellä, jatkuu oppilaan vastauksella ja päättyy opettajan palautteeseen vastauksen oikeellisuudesta tai riittävydestä. (Mehan 1979: 286.) Aineistovideolla au pairin ja lapsen vuorovaikutuksessa on havaittavissa oppilas-opettajamaisia piirteitä, kuten opetussyklejä, vaikka vuorovaikutustilanne ei olekaan puhtaasti institutionaalinen. Maria esittää Eetulle kysymyksiä, joihin tämä vastaa. Maria kuittaa vastauksen myötäilemällä ja kehumalla *joo hyvä*, reagoimalla kieltävästi *no it is not sunny* tai esittämällä lisäkysymyksiä, kuten *are you sure*.

Vieruspari voi myös rakentua kielellisestä etujäsenestä ja kehollisesta jälkijäsenestä. PELI1-videolla on useita tällaisia vieruspareja, sillä Marian kysyessä Eetulta, minkä väristä korttia hän haluaa tarkasteltavan seuraavaksi, Eetu saattaa vain osoittaa sormellaan esimerkiksi keltaisten korttien pinoa. Etujäsenenekin voi liittyä kielellisyyden lisäksi kehollista toimintaa (Raevaara 2016: 156). Tämä näkyy aineistossani esimerkiksi tilanteissa, jossa Maria kysyy Eetulta *mikä se on tämä* ja osoittaa samalla sormellaan kortissa olevaa kuvaa. PELI1-videon multimodaalisia piirteitä on tutkinut ainakin Pilto (2019) kandidaatintyössään.

2.2. Kysyminen keskusteluanalyttisenä ja syntaktisena tutkimuskohteena

Ison suomen kieliopin mukaan **kysymyslauseen** eli interrogatiivilauseen tuntomerkki on lauseenalkuinen interrogatiivipronomini tai liitepartikkeli *-kO*. Partikkelit *vai* ja *entä* voivat esiintyä interrogatiivilauseiden lisäksi myös rakenteissa, joissa ei käytetä muuta interrogatiivisuuden merkkiä. Tällainen tapaus on esimerkiksi kysymyslause *entä minä*.

Kysymys puolestaan voi olla kieliopilliselta muodoltaan millainen tahansa. (VISK 2008 § 1678.) Keskustelunanalyysissä ei kuitenkaan lähdetä liikkeelle kysymyslauseen määrittelystä, vaan kysymyslauseiksi lasketaan kaikki sellaiset vuorot, joita muut osallistujat kohtelevat kysymyksinä, eli joihin he tuottavat jälkijäseneksi vastauksen. Tarpeeksi laaja aineisto antaa mahdollisuuden sitten tarkastella, millaisia rakenteita kysymyksiä muodostettaessa käytetään. (Vatanen 2016: 321.)

Kysymys–vastaus–vieruspareissa tulee kiinnittää erityistä huomiota jälkijäsenen eli vastaukseen, sillä se määrittää, onko vastaanottaja tulkinnut etujäsenen kysymykseksi vai esimerkiksi direktiiviksi. Kysymyksessä pyydetään informaatiota ja direktiivissä puolestaan ei-kielellistä tekemistä tai palvelusta. (ks. Tanner 2005.) Korpelan mukaan vuoron kysyvä funktio voidaan usein päätellä kontekstista, prosodiasta ja puhujien asennoista (Korpela 2007: 35). Lisäksi kysymys–vastaus–vieruspareissa vastaanottajalla on velvoite tuottaa vastaus (Sacks, Schegloff & Jefferson 2016 [1974]: 21).

Tässä tutkielmassa olen luokitellut kysymyksiksi kieliopillisesta muodosta riippumatta sellaiset etujäsenet, jotka au pair ja lapsi ovat toistensa vuoroista tulkinneet vastausta vaativiksi ja joihin he itse odottavat vastausta. Käytän niistä käsitettä *kysymyslause*. Olen erottanut aineistosta 100 Marian esittämää ja 17 Eetun esittämää kysymyslauseetta. Puhun analyysissäni myös *kysymysvuorosta* tarkoittaessani vuoroa, joka sisältää kysymyslauseen tai kaksi kysymyslauseetta.

Tutkimusaineistoni suomenkieliset kysymyslauseet ovat haku- ja verbikysymyksiä. Hakukysymyksellä tarkoitetaan *k-* tai *m-* alkuisella interrogatiivipronominilla (esimerkiksi *kuka* ja *mikä*) tai interrogatiivisella proadverbilla tai -adjektiivilla (kuten *milloin* ja *millainen*) alkavaa kysymystä, jolla viitataan johonkin puhujalle tuntemattomaan asiaan (Hakulinen & Karlsson 1979: 283; VISK 2008 § 1679). Aineistossani tällaisia hakukysymyksiä ovat esimerkiksi Eetun esittämät *mikä tämä on* ja *kuka se on*. Verbikysymys on yksinkertaisen vaihtoehtokysymyksen perustyyppi. Se on verbialkuinen kysymys, jossa *-ko*-liite liitetään infiniittiverbiin, kieltoverbiin tai liittomuodoissa *olla*-apuverbiin. (VISK 2008 § 1689.) Esimerkiksi Marian esittämä *oleko tämä iloinen* on verbialkuinen vaihtoehtokysymys.

Aineistossa on myös Marian esittämiä englanninkielisiä kysymyksiä. Englannin interrogatiivisista rakenteista erotetaan kaksi päätyyppiä: polaariset *yes/no* -tyyppiset rakenteet ja ei-polaariset *wh*-elementin sisältävät rakenteet. Marian esittämä kysymyslause *do you want to start a history* on esimerkki *yes/no* -rakenteesta, jossa polaarisuus on keskiössä. Kysyjä pyytää vahvistusta tai kieltävää vastausta, joka voidaan ilmaista yksinkertaisimmillaan vastaamalla *yes* tai *no*. Marian *what is this* -kysymyslause kuvaa puolestaan *wh*-elementin sisältävää rakennetta, jossa puuttuva tieto on sisällytetty elementtiin. (Downing 2015: 120–121, 117.)

Suurin osa aineistoni kysymyslauseista on Marian pedagogisia hakukysymyksiä. Pedagogiset kysymykset ovat yleensä opettajien esittämiä kysymyksiä, joihin he tietävät vastauksen ja joiden tarkoitus on jakaa tietoa oppilaille tai testata heidän tietämystään (Kleemola 2007: 61). Tällainen kysymyslause on esimerkiksi Marian esittämä *what is this where the kettut are*. Aidot kysymykset ovat puolestaan suurimmaksi osaksi Eetun esittämiä. Aitojen kysymysten tarkoitus on saada selville puuttuvaa informaatiota tai tuoda varmistusta kysyjän olettamukselle. Kysymys voi myös pohjautua edelliseen puheenvuoroon, eli kysymyksen esittäjä voi pyytää edellistä puhujaa toistamaan tai selventämään edellä sanottua. (VISK 2008 § 1678.) Esimerkiksi Eetu esittämät *mikä se on* -vuorot ovat aitoja kysymyksiä.

2.3. Monikielisyys, koodinvaihto ja oppijankielen tutkimus

John Edwardsin mukaan jokainen meistä on vähintään **kaksikielinen**. Hän perustelee väitteensä sillä, että kaikki osaavat ja ymmärtävät oman äidinkieltensä lisäksi muutaman sanan jotakin vierasta kieltä. (Edwards 1994: 55.) Suomea äidinkielenään puhuville tällaisia sanoja voivat olla esimerkiksi englannin *thank you* tai ruotsin *tack*. Tove Skutnabb-Kangas puolestaan toteaa, että kaksikielisyydelle on useita satoja määritelmiä. Hänen oma määritelmänsä sopii kuvaamaan parhaiten maahanmuuttajalasten ja syntyperäisten vähemmistökielisten lasten kaksikielisyyttä. Sen mukaan kaksikielinen puhuja kykenee toimimaan kahdella (tai useammalla) kielellä yksi- tai kaksikielisissä yhteisöissä niiden asettamien sosiokulttuuristen vaatimusten mukaisesti samalla tasolla kuin syntyperäinen kielenpuhujana. Lisäksi hän samastuu täysin tai osittain molempiin (tai useampiin) kieliryhmiin ja kulttuureihin. (Skutnabb-Kangas 1984: 84.)

Nykyään kaksikielisyyden rinnalla tai sen sijasta puhutaan kielten määrästä riippumatta myös **monikielisyydestä**. Monikielisyys ei ota kantaa siihen, monestako kielestä on kyse, tai mikä on niiden osaamisen taso. (Martin 2016: 2.) Martinin mukaan täydellistä ja pysyvää kielitaitoa ei ole olemassa, sillä esimerkiksi monikielisessä perheessä kielitaito kuihtuu ja kasvaa tarpeen mukaan. Kahden tai useamman kielen vuorottaisen käytön sijaan useita kieliä käytetään limittäin toistensa kanssa ja kieli nähdään epätäydellisenä ja jatkuvassa muutoksessa olevana ilmiönä. (Martin 2016: 4, 8.)

Tutkimukseni informantit eli au pair ja lapsi ovat molemmat monikielisiä, koska heidän vuorovaikutuksessaan esiintyy suomea, englantia ja espanjaa. Edellä esittelemäni Martinin (2016) monikielisyyden määritelmän mukaisesti au pairin ja lapsen kielten osaamisen taso vaihtelee, sillä espanja esimerkiksi on Marian äidinkieli, mutta Eetu puolestaan puhuu kieltä PELI1-videolla vain muutamien lausumien verran. Molemmat lisäksi käyttävät vuorovaikutuksessaan osaamiaan kieliä limittäin, eli he vaihtavat koodia suomen, englannin ja espanjan välillä.

Kaksi- ja monikielisten puheen hyvin yleisenä ominaispiirteenä pidetäänkin **koodinvaihtoa** (*codeswitching, codemixing, language mixing*). Sillä tarkoitetaan kielen, varieteetin tai murteen vaihtumista toiseksi saman keskustelun aikana. (ks. esim. Auer 1984; Gumperz 1982; Kovács 2009.) Kielen vaihtamisen lisäksi koodinvaihtoa ovat myös yhden kielen sisällä esiintyvät murteelliset ilmaukset ja puhetyylin muutokset esimerkiksi puhekielestä yleiskieleen. Puhuja voi tällä tavoin ilmaista suhtautumisensa puheena olevaan asiaan tai osoittaa aiheen vaihtamista. (Lappalainen 2009: 123.) Matrasin (2009: 101) mukaan jotkut tutkijat käyttävät *codemixing*-termiä viitattaessaan lauseensisäiseen koodinvaihtoon ja *codeswitching*-termiä tarkoittaessaan lauseiden välillä tapahtuvaa koodinvaihtoa. Tässä tutkielmassa käytän suomenkielisiä käsitteitä lauseensisäinen ja lauseiden välinen koodinvaihto.

Koodinvaihto on kiinnostanut sosiolingvisteja ja psykolingvisteja jo useita vuosia. Heidän lisäksi kielioppiin ja syntaksiin erikoistuneet kielitieteilijät ovat kiinnostuneet koodinvaihdon rakenteellisesta puolesta. Kielipareja on tutkittu sen selvittämiseksi, ohjaavatko luonteeltaan sekä pragmaattiset että syntaktiset rajoitteet koodinvaihtoa sisältävää puhetta. (Bullock & Toribio 2009: 199.) Viime vuosikymmenten aikana koodinvaihdon

tutkimus on siirtynyt kohti kuvailevaa tyyliä (ks. esim. Kovács 2009). Tässä tutkimuksessa keskityn koodinvaihdon rajoitteiden tutkimisen sijaan juuri kuvailemaan ja pohtimaan aineistosta esiin nousevia yleisimpiä rakenteita.

Savijärvi (2011) on tarkastellut väitöskirjassaan suomenkielisten lasten ruotsin oppimistapoja kielikylpymenetelmää noudattavassa päiväkodissa. Aineistossa on aikuisten ruotsiksi aloittamia kysymys–vastaus–vieruspareja, joita analysoimalla Savijärvi on todennut, että lasten tapa vastata ei ole riippuvainen kysymyksen syntaktisesta rakenteesta. Ymmärryksen saavuttamisen kannalta on oleellisempaa, että etujäsen liittyy meneillään olevaan toimintaan tai tuttuun rutiiniin. (Savijärvi 2011: 112.) Savijärven vieruspareissa esiintyy omassa tutkimuksessanikin näkyvää lauseiden välistä koodinvaihtoa lasten jälkijäsenten ollessa suomenkielisiä, mutta Savijärvi ei tarkastele sitä analyysissään. Taivasalo (2016) on tutkinut pro gradu -työssään kysymys–vastaus–vieruspareja aikuisten ja lasten välisessä suomenkielisessä vuorovaikutuksessa. Hänen lapsi-informanttinsa ovat päiväkotikielisiä kakkoskielisiä puhujia. Taivassalon (2016: 60) aineiston vieruspareista suurin osa on aikuisten aloittamia haku- tai vaihtoehtokysymyksiä.

Gumperz nimeää koodinvaihdon käyttämiselle keskustelussa kuusi funktiota. Koodinvaihtoa käytetään referoinnin merkitsijänä, puhuteltavan tarkentajana, huudahduksissa, toiston keinona, apuna jo sanotun modifioimisessa sekä persoonallisen ja objektiivisen näkökulman vaihtelun merkitsijänä. Koodinvaihto on kuitenkin monitulkintaista ja sama koodinvaihto voidaan tulkita useampaankin funktioon kuuluvaksi, joten tarkkoja syitä koodinvaihdon on mahdotonta nimetä. Gumperzin luokittelemat funktiotkin ovat osittain päällekkäisiä. (Gumperz 1982: 75–82.) Monet tutkijat ovat Gumperzin tavoin etsineet koodinvaihdon funktioita (ks. esim. Auer 1995 ja Kalliokoski 1995). Tutkielmani päätarkoitus ei kuitenkaan ole selittää aineiston koodinvaihtoa Gumperzin funktioiden avulla, mutta olen ottanut ne huomioon pohtiessani mahdollisia syitä au pairin ja lapsen koodinvaihdoille.

Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan koodinvaihtoa vain kielen vaihtamisen näkökulmasta. Kovácsin mukaan koodinvaihto on vähintään kahden kielen käyttämistä keskustelussa ja niissä voi esiintyä lauseiden välistä, lauseensisäistä ja lauseenulkoista koodinvaihtoa. Lauseiden välistä koodinvaihtoa on esimerkiksi englannin kielellä tuotettu kysymys ja sen saama suomenkielinen vastaus. Lauseensisäisessä koodinvaihdossa

puolestaan vähintään yksi sana, tyypillisimmin substantiivi, korvautuu toisen kielisellä vastineella. Puheessa esiintyvät toisella kielellä tuotetut keskustelupartikkelit ja ilmaukset (esim. *you know*) sen sijaan ovat lauseenulkoista koodinvaihtoa. (Kovács 2009: 27–28.)

Koodinvaihdon on katsottu kuuluvan myös **oppijankielen** eli kielenoppijan oman kieli­muodon kommunikointistrategiaan. Ajatuksen mukaan kielenoppija pyrkii paikkaamaan puutteellista kielitaitoaan äidinkieltänsä tai jonkin kolmannen kielen avulla. Näkemyksen taustalla on ajatus siitä, että vierasta tai toista kieltä puhuessa kielen ei tulisi vaihtua kesken kaiken, vaan kielitaidon tulisi vastata natiivipuhujan taitotasoa. (Kalliokoski 2009: 313–315.) Termi *kielenoppija* on kuitenkin ongelmallinen, sillä kielenkäyttäjä voi hyödyntää osaamistaan kieliä saman keskustelun sisällä muuhunkin kuin puutteellisen kielitaidon paikkaamiseen. Näin ollen kielenkäyttäjän kutsuminen kielenoppijaksi ei ole joka tilanteessa relevanttia. (Kalliokoski 2009: 318.)

Tässäkin tutkimuksessa au pairin nimittäminen kielenoppijaksi on monitulkintaista. Hänet voi ajatella kielenoppijaksi sen perusteella, että hän on saanut suomen kielen opetusta Suomessa ollessaan. PELI1-videolla tai muilla au pair -aineiston videoilla Maria ei kuitenkaan ole kielenoppija oppimisympäristössä, kuten luokkahuoneessa, vaan hän pikem­minkin omaksuu suomea ollessaan perheen kanssa vuorovaikutuksessa. Myös Poutiainen (2019) on pohtinut Marian roolia oppijana tutkiessaan hänen orientoitumistaan oppimiseen sellaisissa tilanteissa, joissa perheen lapset korjaavat hänen suomenkielistä puhettaan.

2.4. Konstruktiokielioppi ja käyttöpohjainen kielikontaktitutkimus

Ensimmäisessä analyysiluvussa hyödynnän konstruktiokieliopin ajatuksia. Analyysini ei ole puhtaasti konstruktiokieliopillinen, sillä en sovelta tutkimuksessani kaikkia kyseiseen kielioppiin kuuluvia menetelmiä ja kuvaustapoja. **Konstruktiokielioppi** pitää sisällään useita kielentutkimuksen teorioita, jotka ovat keskenään hyvinkin erilaisia. Se etsii monien muiden kielioppien tavoin parasta tapaa kuvata kielen rakenteen (*structure*), merkityksen (*meaning*) ja käytön (*use*) välistä suhdetta. Toisista kieliopeista poiketen konstruktiokieliopin mukaan funktio ja muoto ovat toisistaan erottamattomia. Kyseisessä kielio­pissa ei myöskään nosteta mitään kielenyksiköitä toisia korkeammalle, vaan kaikkien

katsotaan olevan tasavertaisessa asemassa. Analyysin perusyksikkö on kieliopillinen konstruktio, joka voi sanan lisäksi olla esimerkiksi morfeemi, lauseke tai lause. (Fried & Östman 2004: 12.)

Kieliopin synty sijoitetaan 1980-luvun puoliväliin, jolloin ensimmäisiä kyseistä teoriaa käsitteleviä artikkeleita on julkaistu. Konstruktioikieliopin kuitenkin katsotaan lähteneen liikkeelle muutamaa vuotta myöhemmin Fillmoren (1988) sekä Fillmoren, Kayn ja O’Connorin (1988) artikkeleiden ansiosta. Jo samana vuonna Suomessakin julkaistiin ensimmäinen konstruktioikielioppia käsittelevä suomenkielinen artikkeli (Östman 1988). (Leino 2010: 73, 84.) Maailmanlaajuisesti teoriaksi konstruktioikieloppi nousi vasta Goldbergin väitöskirjaan pohjautuvan *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure* -teoksen myötä (Goldberg 1995). Goldbergin tutkimustyön ansiosta konstruktioikieliopin painopiste on siirtynyt aikaisemmasta muotorakenteeseen keskittyneestä tutkimuksesta erityisesti muodon ja merkityksen suhteen tarkasteluun. (Leino 2010: 78.)

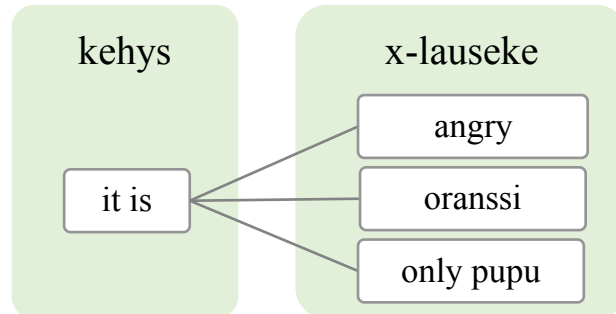
Friedin ja Östmanin määrittelyn mukaan **konstruktio** on abstrakti, kuvaileva kokonaisuus sekä vakiintunut kielen yksikkö, jonka avulla kielellisiä ilmaisuja voidaan lisenoida (Fried ja Östman 2004: 18). Konstruktioit ovat yleistyksiä, jotka edustavat kaikkia vakiintuneen tai idiosynkraattisen eli omaperäisen kielen osia, ja jotka puhujien tulee tuntea. Puhujien tulee kuitenkin itse päätellä, kuinka konstruktioita voi yhdistellä toisten konstruktioiden kanssa ja miten tietyt leksikaaliset ainekset sopivat konstruktioihin. (Fried & Östman 2004: 23.)

Goldberg painottaa omassa kognitiivisessa konstruktioikieliopissaan konstruktion käsitettä, ja hänkin määrittelee konstruktion vakiintuneeksi kielenyksiköksi tai kokonaisuudeksi. Tällaisessa yksikössä tai kokonaisuudessa muoto ja rakenne yhdistyvät, ja yleensä vähintään yksi sen osa vaihtelee. (Goldberg 1995: 4–5.) Vaihtuvaan osaan kuuluvaa kielenainesta ei ole etukäteen määrätty, mutta puhujalla on kuitenkin jonkinlainen käsitys siitä, millainen aines aukko kohtaan sopii (Leino 2010: 73–74). Tällaisia kiinteästä ja vaihtelevasta osasta koostuvia konstruktioita esiintyy omassa aineistossanikin.

Tomasello erottaa lapsen puheesta osittain skemaattiset konstruktioit *item-based (mixed) constructions* ja kiinteät konstruktioit (*frozen phrases*) (Tomasello 2003: 99).

Aineistossani ensin mainittuja edustaa esimerkiksi *it is x* -konstruktio, jossa *x:n* paikalla oleva kielenaines vaihtelee. Kiinteä konstruktio on puolestaan Marian käyttämä *mikä se on tämä*. Tässä tutkimuksessa käytän käsitettä *kiinteä konstruktio* ja osittain skemaattisista konstruktioista käytän lyhyden vuoksi nimitystä *konstruktio*. Konstruktioajattelua ovat hyödyntäneet myös Gaskins, Backus ja Quick (2019), jotka ovat tutkineet *slot-and-frame* -malleja kaksikielisen englantia ja puolaa puhuvan lapsen käyttämästä kielestä. Käsitteellä *slot* he viittaavat konstruktion vaihtelevaan osaan ja *framella* konstruktion kehykseen. Hyödynnän tässä tutkielmassa käsitettä *kehys*, jolla viitataan konstruktion samantyyppisenä toistuvaan osaan. Vaihtelevasta kielenaineksesta käytän nimitystä *x-lauseke*.

Kuviolla 1 havainnollistan aineistoni *it is x* -konstruktioita. Olen määritellyt aineistosta osittain skemaattisiksi konstruktioiksi eli siis konstruktioiksi kaikki toistuvat kehykset, jotka esiintyvät vähintään kahdesti ja vähintään kahteen erilaiseen *x*-lausekkeeseen yhdistettynä. Kuvioista näkee, että *it is* on konstruktion kehys ja *x*-lausekkeen paikalla vaihtelevat kielenainekset *angry*, *oranssi* ja *only pupu*. Aineistossani esiintyvät siis muun muassa kysymyslauseet *it is angry*, *it is oranssi* ja *it is only pupu*.

KUVIO 1. *It is x* -konstruktio.

Käyttöpohjainen kielioppi (usage-based) on osa kognitiivista kielioppiteoriaa. Tomasello on tutkinut erityisesti lasten kielen omaksumista käyttöpohjaisen kieliopin avulla. Hänen mukaansa lapset ottavat mallia aikuisten tavasta käyttää kielellisiä symboleita puheessaan. (Tomasello 2003: 4.) Pienet lapset oppivat äidinkieltä omaksumalla kuulemiaan sanoja ja vakiintuneita ilmauksia. He omaksuvat myös kieleen kuuluvat abstraktit konstruktiot. Vuosien päivittäisen kanssakäymisen seurauksena lapset saavuttavat kieli-taidossaan lopulta aikuisten taitotason. (Tomasello 2003: 1–2.)

Lapset oppivat kielen kielellisten kokemustensa kautta. Käyttöpohjaisen kielioppiteorian mukaan omaksuminen alkaa yksinkertaisista konstruktioista, jotka vähä vähältä rakentuvat monimutkaisemmiksi. He myös kykenevät käyttämään tietyissä tilanteissa oppimiaan konstruktioita, vaikka he eivät täysin ymmärtäisikään konstruktion sisäistä rakennetta. Kehityksen edetessä ymmärrys konstruktioiden ja niiden välisten osien suhteesta kasvaa, ja konstruktiot monimutkaistuvat ja skemaattistuvat. (Lieven & Tomasello 2008: 168–169.) Eetulle ei ole opetettu englantia tai espanjaa, mutta hän on omaksunut molempia kieliä Marian kanssa kommunikoidessaan sekä kuullessaan perheensä ja au pairin välistä vuorovaikutusta.

Laajimmalle levinneen ajattelutavan mukaan konstruktiokielioppi on käyttöpohjainen kuvausmalli. Kielellisten ilmausten mallit siis opitaan yleistämällä eli skematisoimalla kuuluttuja ilmauksia ja niiden yhteyttä ympäröivään maailmaan. Tehdyt yleistyksiset muokkautuvat kielenoppimisprosessin edetessä. (Leino 2010: 81–82.) Käyttöpohjaisessa lähestymistavassa, jota konstruktiokielioppikin siis edustaa, tutkitaan muiden kielellisten suuntausten suosiman ydinkieliopin lisäksi kaikenlaisia kielellisiä osia ja rakenteita. Käyttöpohjaisessa teoriassa ei ole tarkoitus poimia aineistosta kaikkein yleisimpiä abstraktioita ja määritellä puhujaa niiden kautta. (Tomasello 2003: 98.) Tämän tutkimuksen tavoitteena ei siis ole määritellä au pairia ja lasta tai tehdä oletuksia heidän kielitaidostaan puheessa esiintyvien piirteiden perusteella. Tarkoituksena on tutkia heidän kielessään esiintyviä rakenteita ja ilmiöitä.

3. KYSYMYSLAUSEIDEN KONSTRUKTIOIDEN TARKASTELU

Tässä luvussa esittelen au pairin ja lapsen kysymyslauseiden konstruktiot alaluvuissa 3.1. ja 3.2. Alaluvussa 3.3. esitän yhteenvetoa ja pohdintaa molempien konstruktioista tekemistäni havainnoista.

Olen erotellut aineistosta kaikki Marian ja Eetun esittämät vuorot, jotka he ovat esittämieni perustelujen mukaan tulkinneet vastausta vaativiksi kysymyslauseiksi. Niistä olen luokitellut konstruktioiksi kaikki sellaiset kysymyslauseet, joiden kehys toistuu vähintään kahdesti ja joiden x -lausekkeen paikalla esiintyy vähintään kaksi erilaista x :ää. Olen määritellyt konstruktioiden kielen kysymyslauseiden kehyksen kielen perusteella. Esimerkiksi kuviossa 1 näkyvän *it is x* -konstruktion kieli on englanti riippumatta $x:n$ paikalla olevan kielenaineuksen kielestä.

Aineistossani on 100 Marian esittämää ja 17 Eetun esittämää kysymyslauseetta, mutta Marian kysymyslauseista 24 ja Eetun kysymyslauseista kahdeksan ei vastaa käyttämäni konstruktiomäärittelyä, joten olen jättänyt ne tämän luvun ulkopuolelle. Käsittelen niitä kuitenkin lukujen 4 ja 5 vieruspareja koskevissa analyyseissa. Tässä konstruktioita käsittelevässä luvussa tarkastelen siis 76:ta Marian ja yhdeksää Eetun kysymyslauseetta.

3.1. Marian käyttämät konstruktiot

Seuraavassa taulukossa 1 esittelen Marian kysymyslauseista muodostamani konstruktiot kielen ja esiintymiskertojen mukaan järjestettyinä. Ensimmäisenä ovat englanninkieliset, toisena tulevat suomenkieliset ja viimeisenä on espanjankielinen konstruktio. Taulukon vasemmassa sarakkeessa on konstruktion nimi, keskellä sen esiintymiskerrat aineistossa ja oikealla konstruktion x -lausekkeissa esiintyvät kielet.

TAULUKKO 1. Marian käyttämät konstruktiot.

konstruktio	esiintymiskerta	x-lausekkeen kieli
<i>do you x</i>	11	englanti, suomi, espanja
<i>which x</i>	8	englanti, suomi
<i>how x</i>	6	englanti, suomi
<i>what x</i>	6	englanti, suomi
<i>it is x</i>	6	englanti, suomi
<i>where x</i>	3	englanti
<i>are x</i>	2	englanti
<i>mikä x</i>	19	suomi
<i>minkä väristä x</i>	9	suomi, englanti
<i>missä x</i>	2	suomi
<i>que x</i>	4	espanja

Taulukko 1 näyttää, että Marian käyttämistä konstruktioista seitsemän on englanninkielisiä, kolme suomenkielisiä ja vain yksi espanjankielinen. Hänen konstruktionsensa kehykset ovat siis aineistossa aina yksikielisiä. Englanninkielisistä konstruktioista hän käyttää eniten *do you x* -konstruktiota ja suomenkielisistä *mikä x* -konstruktiota. *X-lausekkeen kieli* -sarakeeseen olen merkinnyt kaikki ne kielet, joita Maria käyttää kyseisten konstruktioiden x-lausekkeissa. Seuraavaksi esittelen konstruktioita taulukon mukaisessa järjestyksessä. Havainnollistan tekemääni luokittelua ja x-lausekkeiden sisältöä taulukoiden avulla.

TAULUKKO 2. *Do you x* -konstruktio.

konstruktio	alakonstruktio	kysymyslause
<i>do you x</i> (11)	<i>do you think that x</i> (3)	do you think that orava is comi(ng)
		do you think that it is äiti
		do you think that it is äiti
	<i>do you know what x</i> (3)	do you know what do you use this
		do you know what is what they do in a cir- circus
		do you know what joulupukki sanoo
	<i>do you want x</i> (5)	do you want to make a casa now
		do you want to start a history
		do you want us to make another history
		do you want to see orava
		do you want to listen the history Eetu

Do you x -konstruktion olen jakanut kolmeen tarkempaan konstruktioon, joista käytän taulukossa 2 näkyvää nimitystä alakonstruktio. *Do you know what x* - ja *do you think that x* -alakovstruktuioita Maria käyttää kumpaankin kolme kertaa, kuten sulkeissa olevat luvut osoittavat. Ensin mainitussa x:n paikalla esiintyvät lausekkeet *do you use this*, *is what they do in a cir- circus* sekä *joulupukki sanoo*. Jälkimmäisessä hän käyttää x:n tilalla lausekettä *orava is coming* ja kahdesti *it is äiti*-lausekettä. *Do you want x* -alakovstruktuio esiintyy Marian kysymyslauseissaan viidesti ja hän käyttää x:n paikalla lausekkeita *to listen the history Eetu*, *to make a casa now*, *to see orava*, *to start a history* ja *us to make another history*. Viisi *do you* -kehyksen x-lausekkeista siis sisältää koodinvaihdon suomeen ja yksi espanjaan.

TAULUKKO 3. *Which x* -konstruktio.

konstruktio	alakonstruktio	kysymyslause	
<i>which x</i> (8)	<i>which one do you want x</i> (4)	which one do you want to take first	
		which one do you want oranssi vihreä tai sininen	
		which one do you want to start first (-) Eetu	
		which one do you want now	
			which one is this
			which colour is this
			which colour it is
			which are these

Which x -konstruktiota Maria käyttää kahdeksan kertaa. Taulukosta 3 näkyy, kuinka olen sisällyttänyt kyseisen konstruktion esiintymiin *which one do you want x* -alakonstruktion, jota Maria käyttää neljästi. *Which x* -konstruktiossa Maria käyttää x-lausekkeita *one is this, colour is this, colour it is* sekä *are these*. *Which one do you want x* -alakonstruktiossa x:n paikalla esiintyvät lausekkeet *to start first (-) Eetu; oranssi, vihreä tai sininen; to take first* sekä *now*. Vain yksi x-lausekkeista siis on suomenkielinen ja kaikissa muissa Maria käyttää ainoastaan englantia.

TAULUKKO 4. *How x* -konstruktio.

konstruktio	alakonstruktio	kysymyslause	
<i>how x</i> (6)	<i>how much x</i> (2)	how much are they	
		how much clouds there is	
	<i>how it x</i> (2)	how it is ne puput	
		how it is	
			how is this sky today
			how they are their clothes is

Taulukon 4 näyttämään *how x* -konstruktion olen sisällyttänyt alakonstruktiot *how much x* ja *how it x*, joita molempia Maria käyttää kahdesti. Kahdessa *how x* -muotoisessa kysymyslauseessa x:n paikalla ovat lausekkeet *is this sky today* ja *they are their clothes is*. *How much x* -alakonstruktiossa Maria käyttää lausekkeita *are they* sekä *clouds there is* ja *how it x* -alakonstruktiossa lausekkeita *is ne puput* sekä *is*. *How x* -konstruktion luokittelemistani kysymyslauseista vain yhdessä esiintyy koodinvaihto suomeen, muissa kielinä on englanti.

TAULUKKO 5. *What x* -konstruktio.

konstruktio	alakonstruktio	kysymyslause
<i>what x</i> (6)	<i>what is x</i> (4)	what is this
		what is this
		what is this where the kettut are
		what is these
		what the magician has
		what do you want vihreä tai sinistä

What x -konstruktion muotoisia kysymyslauseita on aineistossani kuusi kappaletta, kuten taulukko 5 osoittaa. Kahdessa niistä Maria käyttää *x:n* paikalla lausekkeita *the magician has* ja *do you want vihreä tai sinistä*. Loput neljä kysymyslauseetta olen luokitellut *what is x* -alakonstruktioon. Siinä *x:n* tilalla esiintyvät lausekkeet *this where the kettut are*, *these* ja kahdesti *this*. Maria käyttää kahdessa *what x* -konstruktion *x*-lausekkeessa koodinvaihtoa suomeen, ja neljässä kielenä on jälleen pelkästään englantia.

TAULUKKO 6. *It is x* -konstruktio.

konstruktio	kysymyslause
<i>it is x</i> (6)	it is oranssi
	it is green
	it is scared
	it is happy
	it is angry
	it is only pupu

Maria käyttää taulukon 6 näyttämää *it is x* -konstruktiota yhteensä 6 kertaa. Konstruktion kehys *it is* pysyy aina samanlaisena, ja *x:n* paikalla Maria käyttää *only pupu* -lausekkeen lisäksi adjektiiveja *oranssi*, *green*, *happy* ja *angry* sekä adverbia *scared* 'peloissaan'. Tässä konstruktiossa lauseensisäistä koodinvaihtoa on vain *only pupu* ja *oranssi* -lausekkeissa, sillä muut *x*-lausekkeet ovat englanninkielisiä.

TAULUKKO 7. *Where x* -konstruktio.

konstruktio	kysymyslause
<i>where x</i> (3)	where are you going
	where is the case
	where is the case of these

Taulukon 7 näyttämiä *where x* -muotoisia kysymyslauseita Maria esittää kolmesti. X:n paikalla esiintyvät lausekkeet *are you going, is the case* sekä *is the case of these*. Tässäkin konstruktiossa kaikki x-lausekkeet ovat kokonaan englanninkielisiä.

TAULUKKO 8. *Are x* -konstruktio.

konstruktio	kysymyslause
<i>are x (2)</i>	<i>are you sure</i>
	<i>are we in summer</i>

Are x -konstruktioilla puolestaan on aineistossani kaksi esiintymää, eli se on Marian vähiten käyttämä englanninkielinen konstruktio. Taulukko 8 osoittaa, että x:n paikalla ovat lausekkeet *you sure* sekä *we in summer*. Tämänkään konstruktion x-lausekkeissa ei siis esiinny koodinvaihtoa. Seuraavaksi esittelen Marian suomenkieliset konstruktiot.

TAULUKKO 9. *Mikä x* -konstruktio.

konstruktio	alakonstruktio	kiinteä konstruktio	kysymyslause
<i>mikä x (19)</i>	<i>mikä se x (17)</i>	<i>mikä se on tämä (13)</i>	<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
			<i>Eetu</i>
			<i>mikä se on tämä</i>
		<i>Eetu</i>	
		<i>mikä se on Eetu</i>	
		<i>mikä se on</i>	
		<i>mikä se on tämä</i>	
		<i>ukko</i>	
		<i>mikä se sana on</i>	
<i>mikä mikä on sisälle</i>			
<i>mikä käärme syö</i>			

Taulukko 9 havainnollistaa Marian eniten käyttämää suomenkielistä konstruktiota *mikä x*. Se toistuu hänen vuoroissaan 19 kertaa. Näistä esiintymistä olen pystynyt luokittelemaan 17 kappaletta alakonstruktioon *mikä se x*. Näistä 17 esiintymästä olen erottanut

vielä 13 kertaa toistuvan kiinteän konstruktion *mikä se on tämä*. Taulukosta näkee, että kahdessa *mikä se on tämä* -kysymyslauseen esittämistapauksessa Maria lisää lauseen loppuun Eetun puhuttelun. Jätän tässä konstruktioluokittelussa puhuttelut kuitenkin huomiotta ja sisällytän molemmat tapaukset kiinteään *mikä se on tämä* -konstruktion. *Mikä se x* -konstruktiossa x:n paikalla ovat lausekkeet *on Eetu, on, on tämä ukko* ja *sana on*. *Mikä x* -konstruktion x-lausekkeet puolestaan ovat *on sisälle* ja *käärme syö*. Kaikki Marian *mikä x* -konstruktion 19 x:ää ovat siis kokonaan suomenkielisiä.

TAULUKKO 10. *Minkä väristä x* -konstruktio.

konstruktio	alakonstruktio	kysymyslause
<i>minkä väristä x</i> (9)	<i>minkä väristä on x</i> (7)	<i>minkä väristä on tämä</i>
		<i>minkä väristä on tämä</i>
		<i>minkä väristä on (-)</i>
		<i>minkä väristä on kettu</i>
		<i>minkä väristä on lehdet</i>
		<i>minkä väristä on shoes</i>
		<i>minkä väristä on pupu</i>
		<i>minkä väristä ovat lehdet</i>
		<i>minkä väristä haluat</i>

Minkä väristä x -konstruktio esiintyy Marian vuoroissa kaikkiaan yhdeksän kertaa. Taulukko 10 osoittaa, että olen luokitellut konstruktion yhdeksästä esiintymästä seitsemän alakonstruktioon *minkä väristä on x*. *Minkä väristä x* -konstruktion x-lausekkeita ovat suomenkieliset *ovat lehdet* ja *haluat*. *Minkä väristä on x* -alakonstruktiossa x:n paikalla puolestaan on kahdesti pronomini *tämä* sekä substantiivit *kettu, lehdet, shoes* ja *pupu*. Seitsemäs x-lauseke on jäänyt epäselväksi Marian hiljaisen puheäänien vuoksi. *Minkä väristä x* -konstruktiossa x:t ovat siis englanninkielistä *shoes*-lauseketta lukuun ottamatta suomenkielisiä.

TAULUKKO 11. *Missä x* -konstruktio.

konstruktio	kysymyslause
<i>missä x</i> (2)	<i>missä maito on</i>
	<i>missä sinä menet</i>

Marian vähiten käyttämällä suomenkielisellä konstruktiolla *missä x* on kaksi esiintymää. Molempien esiintymien x-lausekkeet ovat kokonaan suomeksi. Taulukko 11 näyttää, että Maria esittää kysymyslauseissaan x:n paikalla lausekkeet *maito on* ja *sinä menet*. Kysymyslause *missä sinä menet* muodostettaisiin suomen kieliopin mukaan kysymyssanaa

minne tai *mihin* käyttäen, joten Marian käyttämä *missä* poikkeaa tässä kieliopin mukaisesta kysymyslauseesta.

TAULUKKO 12. *Que x* -konstruktio.

konstruktio	kiinteä konstruktio	kysymyslause
<i>que x</i> (4)	<i>que color</i> (2)	<i>que color</i>
		<i>que color</i>
	<i>que color es este</i> (2)	<i>que color es este</i>
		<i>que color es este</i>

Marian käyttämistä konstruktioista ainoastaan yksi on espanjankielinen, ja olen nimennyt sen *que x* -konstruktioksi. Luokittelu näkyy taulukossa 12. *Que x* -kysymyslauseista olen erottanut kaksi kiinteää konstruktioita, *que color* ja *que color es este*, joita molempia Maria käyttää kahdesti. Kysymyslauseissa ei ole kertaakaan suomea tai englantia, joten espanjankielisessä *que*-kehyksessä ei siis esiinny lainkaan koodinvaihtoa.

3.2. Eetun käyttämä konstruktio

Olen havainnut Eetun kysymyslauseista vain yhden konstruktion, *mikä x on*, jota hän käyttää yhdeksän kertaa. Havainnollistan konstruktiota alla olevalla taulukolla.

TAULUKKO 13. *Mikä x on* -konstruktio.

konstruktio	kiinteä konstruktio	kysymyslause
<i>mikä x on</i> (6)	<i>mikä se on</i> (3)	<i>mikä se on</i>
		<i>mikä se on</i>
		<i>mikä se on</i>
	<i>mikä tämä on</i> (6)	<i>mikä tämä on</i>
		<i>mikä tämä on</i>
		<i>mikä tämä on</i>
		<i>mikä tämä on</i>
		<i>mikä tämä on</i>
		<i>mikä tämä on</i>

Taulukko 13 osoittaa, että konstruktio *mikä x on* sisältää kaksi kiinteää konstruktioita. *Mikä se on* toistuu kolmesti ja *mikä tämä on* toistuu kuudesti täsmälleen samanlaisena. *Mikä x on* -konstruktion x-lauseke ei siis ole kertaakaan englannin- tai espanjankielinen ja se on kaikissa tapauksissa pronomini.

3.3. Yhteenvetoa ja pohdintaa

Luvut 3.1. ja 3.2. näyttävät huomattavan eron Marian ja Eetun konstruktioiden ja niiden esiintymien lukumäärässä. Maria käyttää kysymyslauseissaan 11 erilaista konstruktiota, joilla on yhteensä 76 esiintymää. Konstruktioiden kehysten ja x-lausekkeiden kielet vaihtelevat suomen, englannin ja espanjan välillä. Eetun kysymyslauseissa on puolestaan havaittavissa vain yksi konstruktio, joka esiintyy yhdeksän kertaa ja jonka kehys sekä kaikki x-lausekkeet ovat suomenkielisiä.

Kiinteät konstruktiot *mikä tämä on* ja *mikä se on tämä* näyttävät mielenkiintoisen eron Eetun ja Marian käyttämien kysymyslauseiden rakenteissa. Eetu käyttää aineistossa kiinteää konstruktiota *mikä tämä on* kuusi kertaa ja Maria käyttää kiinteää konstruktiota *mikä se on tämä* 13 kertaa. Marian kysymyslauseen rakenne poikkeaa tyypillisestä natiivin suomenpuhujan käyttämästä kysymyslauseesta, sillä hän käyttää siinä tarpeetonta muodollista subjektia *se* ja sijoittaa verbin subjektin edelle. Puhutussa kielessä muodollinen subjekti korvaa subjektin silloin, kun subjektia ei ole tai se ei luonnollisesti asetu sille kuuluvalla paikalleen. Suomessa muodollinen subjekti ilmaistaan painottomalla *se*-pronominilla. (VISK 2008 § 915.) Huolimatta siitä, että Marialla on suomen natiivipuhujan eli Eetun tarjoama malli käytettävissään, hän jatkaa poikkeavan rakenteen käyttämistä.

Jokela (2017) on tutkinut suomenoppijoiden kirjoitetussa kielessä esiintyviä muodollisia subjekteja. Tarkastelun kohteena ovat olleet suomen kielen lauseet, joihin kieliopillinen subjekti ei luonnostaan kuulu tai joissa on epätyypillinen subjekti, mutta suomenoppija on lisännyt *se*-pronominin subjektin paikalle muodolliseksi subjektiksi. Tutkimuksen informanteista suurimman osan äidinkieli on jokin indoeurooppalainen kieli, kuten ruotsi, venäjä tai saksa, ja niissä muodolliset subjektit ovatkin tavallisia. (Jokela 2017: 108, 110.) Jokelan mukaan malli omasta äidinkielestä tai jostakin muusta kielestä, jossa suomelle tyypillisiä subjektittomia rakenteita ei ole tai jossa pronomineja käytetään muodollisen subjektin tehtävässä, voi houkuttaa suomenoppijaa lisäämään *se*-pronominin muodolliseksi lisäsubjektiksi. Laajasti osattavalla englannin kielellä on todennäköisesti myös vaikutusta lisäsubjektien käyttöön. (Jokela 2017: 126.)

Aineisto osoittaa, että Maria osaa myös englantia, ja englanninkielisen kysymyslauseen *what is this* hän muodostaakin englannin kieliopin mukaisesti. *Wh*-alkuiset kysymyslauseet nimittäin noudattavat sanajärjestyistä *wh + finite + subject*¹ (Downing 2015: 121). Myös espanjassa sekä suorissa että epäsuorissa kysymyslauseissa subjekti sijoitetaan kieliopin mukaan usein verbin jälkeen (Bradley, Holmes & MacKenzie 2004: 277). Espanjalla ja englannilla siis saattaa olla vaikutusta *mikä se on tämä* -kysymyslauseen poikkeavaan sanajärjestykseen. Kysymyslause ei sellaisenaan esiinny aineistossa espanjaksi, mutta sen käännös olisi *que es esto*, joten Marian suomenkielisessä *mikä se on tämä* -konstruktiossa esiintyvä muodollinen subjekti *se* ei vaikuttaisi suoraan selittyvän espanjan tai englannin vastaavista kysymyslauseista otetuilla malleilla. Ilmiön tarkempi selittäminen vaatisikin molempien kielten kieliopin tarkempaa tuntemusta ja mahdollisesti myös laajemman aineiston Marian puhumasta suomen kielestä.

¹ Poikkeuksena *wh*-alkuiset kysymyslauseet, joissa subjekti on tuntematon elementti. Silloin subjektin sisältävä *wh*-elementti tulee ensin. esim. *who told you that*. (Downing 2015: 122.)

4. MARIAN ESITTÄMÄT ETU- JA JÄLKIJÄSENET

Luvussa 4.1. esittelen Marian esittämät kysymyslauseet omissa alaluvuissaan kysymysten pääkielen mukaan ryhmiteltyinä. Analysoin Marian kaksi kysymyslauseetta sisältäviä vuoroja luvussa 4.2. ja tarkastelen lauseensisäistä koodinvaihtoa sisältäviä kysymyslauseita luvussa 4.3. Luvussa 4.4. käyn läpi Marian esittämät jälkijäsenet.

4.1. Marian esittämät kysymyslauseet

PELII-videolla on yhteensä 105 Marian esittämää kysymyslauseetta, mutta olen rajannut niistä viisi tutkimukseni ulkopuolelle epäselvyyden vuoksi. Kahdessa Marian aloittamassa kysymyslauseessa hän nimittäin keskeyttää vuoronsa vaihtaakseen kieltä ja yhdessä hän vaihtaa interrogatiivipronominia kesken vuoron. Kaksi viimeistä poisjättämäni kysymyslauseetta ovat espanjankielisiä, enkä ole saanut selvää niiden sisällöstä tai kirjoitusasusta. Analyysissäni on siis mukana 100 Marian käyttämää kysymyslauseetta, joista 49:n pääkieli on englanti, 45:n suomi ja kuuden espanja. Pääkielellä tarkoitan sitä kieltä, jolla konstruktion kehys on esitetty. Esimerkiksi kysymyslauseen *it is oranssi* pääkieli on englanti.

Aineistoni kysymyslauseista 24 on yksittäisiä esiintymiä, jotka eivät sovi havaitsemiini konstruktioihin. Näistä lauseista vain yhdessä Maria käyttää lauseensisäistä koodinvaihtoa, *so käärme is going to be friend of poro*. Tässä tapauksessa olen määrittänyt pääkieleksi englannin kysymyslauseen rakenteen kielen perusteella. Loput 23 kysymyslauseetta ovat yksikielisiä, joten olen luokitellut ne niissä käytetyn kielen perusteella. Esittelen konstruktioiluokittelun ulkopuolelle jääneet kysymyslauseet luvussa 4.1.3. Espanjankieliset ja muut kysymyslauseet. Muilta osin kysymyslauseiden esitysjärjestys alaluvuissa noudattaa suurimmilta osin edellisessä luvussa esittelemääni konstruktioiluokittelua.

4.1.1. Englanninkieliset kysymyslauseet

Maria esittää 49 kysymyslauseetta, joissa pääkieli on englanti. Esittelen kysymyslauseet seuraavaksi konstruktioittain lajiteltuina, ja käsittelen konstruktioihin luokittelemattomat englanninkieliset kysymyslauseet luvussa 4.1.3.

Maria esittää 11 *do you x* -muotoista kysymyslauseetta. Niistä viiteen Eetu tuottaa englanninkielisen jälkijäsenen ja neljään kysymykseen hän vastaa suomeksi. Lopuista kahdesta jälkijäsenestä kieltä ei pysty päättelemään, sillä toisessa tapauksessa Eetu äännähtää *mm* ja toisessa Maria jostakin syystä keskeyttää Eetun aloittaman jälkijäsenen *öö s-*. Olen sijoittanut *do you x* -muotoiset kysymyslauseet kolmesti esiintyvään *do you think that x* -, kolmesti esiintyvään *do you know what x* - ja viidesti esiintyvään *do you want x* -alrakonstruktioon. Eetu tuottaa kaikki viisi englanninkielistä jälkijäsentään *do you want x* -muotoisiin kysymyslauseisiin.

Maria esittää kahdeksan *which x* -kysymystä. Eetu vastaa viiteen niistä suomeksi ja kahteen englanniksi. Yhden *which colour it is* -kysymyslauseen perään Maria esittää toisen kysymyksen, *it is oranssi*, ennen kuin Eetu ehtii tuottaa jälkijäsentään loppuun. Eetu aloittaa vastaamaan päällekkäin Marian toisen kysymyslauseen kanssa sanomalla *ee*. *It is oranssi* -kysymyslauseeseen Eetu vastaa lopulta mumisemalla kieltävästi *mm* ja pudistamalla päätään, joten jälkijäsenen kieltä ei pysty päättelemään. Tapaus on nähtävissä seuraavassa esimerkissä (2) riveillä 15–21.

Esimerkin (2) alkutilanteessa Maria ja Eetu istuvat pöydän ääressä ja heidän edessään on neljä eriväristä korttipinoa. Maria osoittaa vihreää korttipinoa sormellaan koko vuoropuhelun ajan.

(2) Green (PELI1 10.27)

01 Maria: **que color es este.**
 02 **KATSOO EETUA**
 03 Eetu: **mh**
 04 **NYÖKKÄILEE KATSE SUUNNATTUNA KORTTIPINOON JA KATSOO SEN**
 05 **JÄLKEEN MARIAA**
 06 Maria: **Eetu que color es este,**
 07 **KATSOO EDELLEEN EETUA**
 08 Eetu: **[mmm]**

09 ♂NYÖKYTTELEE KORTTEJA KATSOEN
 10 Maria: [**which colour is this,**
 11 (0.4)
 12 Eetu: ee (1.0) ee (.) ko: ɰu::s. ((toistaa 'colour'))
 13 ♂KÄÄNTYY KATSOMAAN MARIAA
 14 (1.0)
 15 Maria: ye:s **which colour it is.**
 16 Maria: [**it is oranssi?**
 17 Eetu: [ɰee
 18 ♂KÄÄNTÄÄ KATSEENSA TAKAISIN KORTTEIHIN EIKÄ OTA ENÄÄ
 19 KATSEKONTAKTIA MARIAAN LOPPUKESKUSTELUN AIKANA
 20 Eetu: ɰmm:
 21 ♂PUISTAA KEVYESTI PÄÄTÄÄN
 22 Maria: **it is green?**
 23 Eetu: yes?=
 24 Maria: =ɰles verde?
 25 ♂KATSOO EETUA
 26 (2.0)
 27 Maria: verde.
 28 Eetu: (verlee,) ((jäljittelee espanjaa 'verde'))
 29 Maria: yes it is verde,

Esimerkissä (2) Maria esittää riveillä 1 ja 2 Eetulle tätä katsoen espanjankielisen hakukysymyksen, *que color es este* 'mikä väri tämä on'. Eetu vastaa riveillä 3–5 nyökytellen ja mumisten, katse suunnattuna Marian osoittamaa korttipinoa kohti. Lopetettuaan nyökkäilylän hän kääntää katseensa Mariaa kohti ikään kuin odottaen häneltä palautetta vastauksestaan. Maria toistaa kysymyksen samanlaisena rivillä 6 Eetua katsoen, mutta lisää vuoron alkuun Eetun puhuttelun. Eetu mumisee vastaukseksi *mmm* sekä nyökyttelee jälleen kortteja katsellen riveillä 8 ja 9. Tällä kertaa hän ei kuitenkaan nyökkäilylän lopetettuaan katso Mariaa, vaan pitää katseensa suunnattuna korttipinoihin.

Maria saattaa päätellä, ettei Eetu ymmärrä kysymystä sen ollessa espanjaksi, joten hän vaihtaa kielen englanniksi ja tuottaa rivillä 10 samaan aikaan Eetun rivin 8 epäröintiään-teen kanssa kysymyksen *which colour is this*. Marian kysymystä seuraa lyhyt tauko, kunnes Eetu aloittaa vastausvuoronsa rivillä 12 tuottamalla uudestaan epäröintiään-teen kanssa kysymyksen *which colour is this*. Marian kysymystä seuraa lyhyt tauko, kunnes Eetu aloittaa vastausvuoronsa rivillä 12 tuottamalla uudestaan epäröintiään-teen kanssa kysymyksen *which colour is this*. Marian kysymystä seuraa lyhyt tauko, kunnes Eetu aloittaa vastausvuoronsa rivillä 12 tuottamalla uudestaan epäröintiään-teen kanssa kysymyksen *which colour is this*. Rivillä 13 näkyy, kuinka hän *colours*-sanana aikana kääntää katseensa korttipinosta Mariaa kohti kuin odottaen jälleen vahvistusta vastaukselleen.

Eetun vuoroa seuraa sekunnin mittainen tauko rivillä 14, jonka jälkeen Maria antaa Eetulle palautteen *yes* rivillä 15, mutta ei vielääkään saa haluamaansa vastausta, sillä hän jatkaa vuoroaan muuttaen kysymyksen muotoon *which colour it is* 'mikä/kumpi väri se on'. Hän jatkaa kyselemistä rivillä 16 odottamatta Eetun vastausta ja vaihtaa kysymystyyppin hakukysymyksestä vaihtoehtokysymykseen *it is oranssi* 'se on oranssi'. Samanaikaisesti rivillä 17 Eetu alkaa vastaamaan Marian edeltävään, rivin 15 kysymykseen jälleen epärointiänteellä *ee*. Samalla hän kääntää katseensa Mariasta pöydällä oleviin kortteihin. Rivit 18 ja 19 osoittavat, että loppudialogin aikana Eetu ei enää katso Mariaa, vaan hän silmäilee pöytää ja kortteja. Jälkimmäiseen, *it is oranssi* -kysymykseen Eetu puolestaan vastaa kieltävästi riveillä 20 ja 21 näkyvillä *mm*-dialogipartikkelilla ja pään puistamisella.

Maria jatkaa kyselemistä rivillä 22 *it is green* 'se on vihreä'. Eetu tunnistaa värin *green* 'vihreä' ja vastaa rivillä 23 myöntävästi, *yes*. Rivillä 24 Maria ei annakaan vielä Eetulle opetusyökin mukaista palautetta, vaan hän tuottaa vastauksen vielä espanjaksi *les verde* 'vihreä' alkuperäiseen espanjankieliseen *que color es este* -kysymykseen. Hän suuntaa katseensa Eetun jääden odottamaan tältä jälkijäsentä. Seuraa kahden sekunnin mittainen tauko, ja Maria toistaa vuoronsa *verde* rivillä 27. Tällä kertaa Eetu yrittää toistaa Marian vuoron vastaamalla *verlee* rivillä 28. Maria on ilmeisesti tyytyväinen, sillä hän antaa rivillä 29 palautteen *yes it is verde*.

Yhtenä koodinvaihdon funktiona pidetään toistoa. Vuoro toistetaan samanlaisena tai hieinan modifioituna toisella kielellä, jos haluttua vastausta ei saada. (Gumperz 1982: 78.) Esimerkissä (28) Maria vaihtaa koodia sekä kysymyslauseensa muotoa useammankin kerran saadakseen haluamansa vastauksen. Huolimatta siitä, että vastauksen saaminen viivästyy, Maria ei vaihda koodia kokonaan Eetun vahvimpaan kieleen eli suomeen. Vuoropuhelun ainoa koodinvaihto suomeen on rivillä 16 hänen kysymyksessään *it is oranssi*. Eetukaan ei yritä vaihtaa kieltä, vaikka Marian rivin 16 kysymyslauseen koodinvaihto tarjoaisi siihen mahdollisuuden.

Rivi 9 osoittaa, että Eetu välttelee katsekontaktia Marian kanssa vastatessaan hänelle rivillä 6 esitettyyn kysymykseen. Riveillä 18–19 pois kääntämänsä katseen jälkeen Eetu ei enää katso Mariaa, vaikka tämä katsoo Eetua jokaisen esittämänsä kysymyslauseen jälkeen vastausta odottaen. Katsekontaktin yksi tärkeimpiä tehtäviä on kerätä palautetta

keskustelukumppanin reaktioista (Argyle & Dean 1965: 289). Doherty-Sneddonin ja Phelps'n tutkimuksessa kahdeksanvuotiaiden lasten katsekontaktin välttely lisääntyi heille esitettyjen kysymysten vaikeustason noustessa. Välttely voi olla lapsen keino helpottaa negatiivisia sosiaalisemotionaalisia kokemuksia, kuten tietoisuutta epäonnistumisen pelosta. (Doherty-Sneddon & Phelps 2005.) Eetun puuttuva katsekontakti saattaa siis kertoa, että hän ei joko ymmärrä Marian kysymyksiä tai ei osaa vastata niihin, ja tilanne hämmentää häntä.

Rivillä 6 on nähtävissä puhuttelu. Ison suomen kieliopin mukaan monenkeskisissä keskusteluissa nimipuhuttelulla voidaan yksiselitteisesti osoittaa, kenelle vuoro on kohdistettu. Puhuttelu on yleisintä sellaisten vierusparien etujäsenten yhteydessä, jotka vaativat kielellistä tai ei-kielellistä reaktiota vastaanottajalta. Tällaisia etujäseniä ovat esimerkiksi kysymykset ja käskyt. (VISK 2008 § 1077.) Marian esittämälle kysymykselle ei kuitenkaan ole muita vastaanottajia, joten hänen käyttämällään puhuttelulla on todennäköisimmin jokin muu kuin vuoron kohdistamista osoittava merkitys. Lisäksi rivit 4 ja 5 näyttävät, että Eetu on jo suunnannut katseensa ja huomionsa Mariaan, joten nimipuhuttelu ei vaikuttaisi myöskään selittyvän tarpeella saada Eetun huomio.

Esimerkissä (2) kysymyslauseet muodostavat myös kysymyssarjan. Kysymyssarjoille on olennaista, että kysymykset eivät nosta esiin täysin uutta asiaa, vaan hakevat lisätietoa samasta asiasta. (Korpela 2007: 203–204.) Tässä tapauksessa Maria pyrkii kaikilla kysymyslauseillaan saamaan haluamansa vastauksen ensimmäisenä esittämäänsä kysymyslauseeseen. Hänen täytyy vaihtaa sekä kieltä että tyyppiä päästäkseen haluamaansa lopputulokseen. Hän käyttää esimerkissä *que x*, *which x* ja *it is x* -konstruktioita. *Que x* - ja *which x* -konstruktiot ovat tyypeiltään hakukysymyksiä ja *it is x* on vaihtoehtokysymys. Sekä Korpela (2007: 205–206) että Taivassalo (2016: 61–62) ovat tutkimuksissaan todenneet, että kysymyssarjat alkavat usein hakukysymyksillä ja vaihtoehtokysymykset sijoittuvat myöhemmäksi. Tämä järjestys näkyy myös Marian kysymyssarjassa.

Maria esittää yhteensä kuusi *it is x* -konstruktion kuuluvaa kysymyslauseetta. Esimerkin (2) rivi 16 osoittaa, että yhden jälkijäsenen kieltä ei siis voi päätellä, mutta viiteen muuhun *it is x* -kysymyslauseeseen Eetu vastaa selvästi englanniksi. Eetu tuottaa niihin kuitenkin vain kolme vastausta, sillä Maria esittää kolme *it is x* -muotoista kysymyslauseetta peräkkäin siten, että hän pitää lyhyen tauon jokaisen lauseen välissä. Eetulla olisi mahdollisuus

reagoida kahteen ensimmäiseenkin, mutta hän tuottaa jälkijäsenen vasta viimeiseen vaihtoehtoon toistamalla Marian esittämän *x*-lausekkeen *angry*.

Aineistossa on kuusi Marian esittämää *how x* -muotoista kysymyslauseetta. Kolmeen kysymykseen Eetu vastaa englanniksi, kolmeen suomeksi ja yhden *how x* -kysymyslauseen jälkijäsenen on *yy*, joten sen kieltä ei pysty pääättelemään. Maria käyttää kuusi kertaa myös *what x* -konstruktiota. Neljässä vierusparissa Eetun jälkijäsenen on suomenkielinen ja yhdessä englanninkielinen. Yksi jälkijäsenistä on jonkinlaista lapsenkieltä, eikä sen kielisyyttä voi päätellä. Kolmesta *where x* -kysymyslauseista kahteen Eetu vastaa englanniksi ja yhteen hän jättää vastaamatta. Maria käyttää kaksi kertaa *are x* -muotoista kysymyslauseetta, ja Eetu vastaa molempiin englanniksi.

4.1.2. Suomenkieliset kysymyslauseet

Maria esittää suomeksi 19 *mikä x* -kysymystä, joista 14:ään Eetu vastaa suomeksi. Loput viisi vastausta eivät ole englantia eivätkä espanjaa eikä niiden kielisyyttä pysty pääättelemään. Eetu vastaa *ehm kako*, *öö kij*, *yy*, *is khi khi* ja *ee tssiih*. Kaikkiin näihin viiteen jälkijäseneseen Maria antaa palautteen kuitenkin englanniksi. Maria esittää videolla kahden *mikä x* -kysymyslauseen kanssa samassa vuorossa toisenkin kysymyslauseen. *Mitä se on täsä* -kysymyslauseen perään Maria kysyy *mikä se on tämä Eetu*, jonka jälkeen Eetu tuottaa suomenkielisen jälkijäsenen. *Kuka se on* -kysymyslauseella Maria puolestaan tarkentaa vuoron alussa esittämäänsä *mikä se on* -kysymyslauseetta. Maria esittää lisäksi kaksi *missä x* -kysymystä. Toiseen niistä Eetu vastaa suomeksi ja toiseen hän jättää vastaamatta ja juoksee pois pelitilanteesta ja kameran näkyviltä.

Marian suomenkielisiä *minkä väristä x* -kysymyksiä on aineistossa yhdeksän kappaletta ja niistä kahdeksaan Eetu vastaa suomeksi. Yhteen *minkä väristä x* -kysymykseen hän sanoo *ee ssss* ja antaa ei-kielellisen vastauksen naputtamalla sinisten korttien pinoa. Tämäkin vastaus todennäköisesti on suomea, sillä *ssss* saattaa viitata sanaan *sininen*, mutta olen kuitenkin luokitellut sen kielellisesti epäselvien tapausten joukkoon. Pihlajamaa (2019: 6) on käyttänyt kahdeksaa *au pair* -aineiston videota tutkimusaineistonaan ja todennut, että perheen ja *au pairin* välisessä vuorovaikutuksessa värit sanotaan yleensä suomeksi. Oman tutkimukseni havainto siis tukee tätä väitettä.

Esimerkissä (3) tarkastelen lähemmin konstruktiota *minkä väristä x*. Esimerkkiä edeltävässä keskustelussa au pair ja lapsi ovat tarkastelleet korttia, jossa on neljä erilaista ja eriväristä kenkäparia. Maria on käyttänyt vuoroissaan englantia ja Eetu suomea, joten keskustelussa tapahtuu myös lauseiden välistä koodinvaihtoa, jota näkyy esimerkiksi riveillä 1–2 ja 4. Kohdassa, josta litteraatti alkaa, Maria pitelee korttia kädessään Eetun ja kameran nähtävillä, ja he alkavat nimeämään kenkiä yhdessä.

(3) Shoes (PELI1 03.52)

01 Eetu: «tämä on kengät and tämä on (.) ee kumpparit and tämä
 02 on ee (.)kengät.
 03 OSOITTAA NIMEÄMIÄÄN KENKÄPAREJA VUOROTELLEN
 04 Maria: yes «these are sandals.
 05 OSOITTAA KORTIN YLÄREUNASSA OLEVIA KENKIÄ
 06 Eetu: sandals.=
 07 Maria: =«these are boots these are snow boots and these are
 08 ↑shoes,
 09 OSOITTAA KENKÄPAREJA VUORONPERÄÄN
 10 Eetu: suus suus suus.= ((yrittää toistaa 'shoes'))
 11 Maria: =ve[ry good.]
 12 Eetu: [juu kengät,]
 13 Maria: **minkä väristä on** «shoes.
 14 «NAPUTTAA SORMELLAAN KORTISSA NÄKY-
 15 VÄÄ SINISTÄ KENKÄPARIA
 16 Eetu: «KÄÄNTÄÄ KATSEENSA PÖYDÄLLÄ OLEVISTA
 17 KORTEISTA MARIAN PITELEMÄÄN
 18 KENKÄKORTTIIN
 19 Eetu: e:hm kengät,
 20 Maria: **minkä väristä on** «tämä,
 21 «NAPUTTAA JÄLLEEN KENKÄPARIA
 22 Eetu: e:hm sinistä.
 23 Maria: joo sinistä,
 24 ja tämä?

Riveillä 1 ja 2 Eetu nimeää kenkäpareja suomeksi, mutta käyttää suomenkielisen *ja*-partikkelin sijasta englanninkielistä *and*-vastinetta. Rivillä 3 näkyy kuinka hän osoittaa kenkäpareja sitä mukaa kun kertoo niiden nimet. Maria antaa rivillä 4 Eetulle palautteen englanniksi, ja rivillä 5 näkyy kuinka hän osoittaa samalla kortissa olevia sandaaleja. Rivillä 6 Eetu toistaa Marian palautteen englanniksi, jonka perään Maria tuottaa välittömästi seuraavan vuoronsa riveillä 7 ja 8 nimeten loputkin kenkäparit englanniksi. Vuoro sisältää rivin 9 ei-kielellisen toiminnan, jossa Maria osoittaa kenkiä vuoron perään. Rivillä 10

Eetu ilmeisesti yrittää *suus suus suus* -vuorollaan toistella Marian edellisen vuoron viimeistä sanaa, *shoes*. Maria antaa rivillä 11 välittömästi palautteen *very good*, jonka kanssa Eetu tuottaa osittain päällekkäisen vuoron rivillä 12 sanomalla suomeksi *juu kengät*.

Eetun suomenkielisen vuoron jälkeen Maria esittää rivillä 13 kysymyksen *minkä väristä on shoes* suomeksi, mutta korvaa sanan *kengät* englannin kielisellä vastineella *shoes*. Vuoron aikana tapahtuu riveillä 14–18 kuvattu ei-kielellinen toiminta: Maria pitelee korttia kädessään ja napauttaa sormellaan kyseistä kenkäparia lausueksaan *shoes*. Pöydällä olevia kortteja katsellut Eetu kääntää *shoes*-sanan kohdalla katseensa Marian kädessä olevaan korttiin, jossa kenkäparit ovat. Rivillä 19 Eetu tuottaa ensin epäröintiäänteen *e:hm* ja sen perään vastauksen *kengät*.

Kengät ei ole odotuksenmukainen vastaus jonkin asian väriä kysyessä, eikä Mariakaan vaikuta saavan haluamaansa vastausta, sillä hän muokkaa kysymystään rivillä 20 vaihtamalla sanan *shoes* tilalle suomenkielisen pronominin *tämä*. Lisäksi hän naputtaa pronominin kohdalla uudestaan sormellaan kysymyksen kohteena olevaa kenkäparia. Rivillä 22 Eetu vastaa kysymykseen *e:hm sinistä*. Vastaus on ilmeisesti Marian odotusten mukainen, sillä hän antaa rivillä 23 Eetulle opetussyklin mukaisen palautteen toistamalla vastauksen *joo sinistä* ja siirtyy rivillä 24 kysymään seuraavan kenkäparin väriä.

Ennen Marian rivillä 13 esittämää kysymystä hän nimeää kaikki kortissa olevat kenkäparit (*sandals, boots, snow boots* ja *shoes*). Esittelyn lopuksi Eetu osoittaa hieman levottomuuden merkkejä nousemalla seisomaan penkillä, heilumalla siinä hetken ajan sekä toistamalla riveillä 10 ja 12 sanat *kengät* ja *shoes*. Hän on juuri asettunut takaisin penkille ja kumartunut katsomaan pöydällä olevia korttipinoja, kun Maria esittää kysymyksensä. Kysymyksen väärinymmärtäminen siis saattaa johtua Eetun herpaantuneesta keskittymisestä ja huomiotta jääneestä kysymyksen alusta. Eetu nimittäin kiinnittää huomionsa Mariaan vasta siinä vaiheessa, kun Maria sanoo *shoes* ja osoittaa kenkäparia, joten Eetu saattaa luulla Marian haluavan tietää sanan suomenkielisen vastineen.

Koodinvaihdon sisältävää vuoroa edeltävissä vuoroissaan riveillä 4, 7 ja 11 Maria on käyttänyt englantia, mutta vaihtaa rivin 13 kysymysvuoronsa kielen suomeksi. Kielen vaihdos englannista suomeen tapahtuu jo Marian kysymystä edeltävässä Eetun vuorossa *juu kengät*. Edeltävän keskustelun perusteella voisi olettaa, että Maria tietää mitä *shoes*

on suomeksi. Hän ei kuitenkaan muuta kysymystään muotoon *minkä väristä on kengät* senkään jälkeen, kun Eetu tarjoaa rivillä 19 *kengät*-sanaa vastaukseksi. Sen sijaan hän käyttää suomenkielistä pronominia *tämä*. Keskustelun kohteena olevassa kortissa on mustat saappaat, keltaiset sandaalit, pinkit talvisaappaat ja siniset tennistossut. Marian kysymys rivillä 13 koskee tennistossuja, joiden suomenkielistä vastinetta hän ei ilmeisesti tiedä. Koodinvaihto kysymyslauseessa *minkä väristä on shoes* saattaa siis aiheutua sopivan suomenkielisen sanan puuttumisesta, sillä keskustelu jatkuu sekä Marian että Eetun osalta suomeksi.

Yhdeksi koodinvaihdon funktioksi onkin esitetty leksikaalisen aukon täyttämistä. Puhujalla ei siis ole riittävästi tietämystä ilmaista koko vuoroaan tietyllä kielellä, joten hän vaihtaa koodia ongelmallisten sanojen kohdalla. (Poplack 1988: 227.) Kalliokosken (1995: 4–5) mukaan toisen kielen oppimisessa yksikielisyyttä on pidetty normina, ja kielenoppijan puheessa koodinvaihtoa on kuvattu kompensatoriseksi strategiaksi. Sen mukaan puhuja eli oppija vaihtaa koodia varsinkin kielenoppimisen varhaisessa vaiheessa silloin, kun hän ei kykene ilmaisemaan itseään opiskelemallaan kielellä (ks. esim. Færch & Kasper 1983).

Ajattelutapaa tästä koodinvaihdon funktiosta on myös kritisoitu. Esimerkiksi Kalliokoski (2009: 310) itse on havainnut, että koodinvaihto kielenoppijan puheessa tai kirjoituksessa voi toimia muun muassa kielellä leikittelyn tai moniäänisyyden keinona, eikä näin ollen välttämättä viittaa kielitaidon puutteeseen. Myös Auer (1984: 57) huomauttaa, että sanan korvaaminen toisen kielisellä vastineella viittaa vain sen hetkiseen kielelliseen puutteeseen, ja puhuja saattaa käyttää puuttuvaa sanaa toisessa tapauksessa ongelmitta. Eetunkin vuoro rivillä 1 sisältää koodinvaihtoa, kun hän käyttää suomenkielisen *ja*-partikkelin sijasta englanninkielistä *and*-vastinetta. Voinee todeta, että tässä tapauksessa koodinvaihto ei viittaa kielitaidon puutteeseen. Englannin käyttäminen saattaa sen sijaan olla Eetun yritys huomioida Marian käyttämä englanti.

4.1.3. Espanjankieliset ja muut kysymyslauseet

Maria esittää neljä *que x* -muotoista kysymyslauseetta espanjaksi. Eetu vastaa kahteen niistä mumisemalla ja nyökkäilemällä, ja kerran hän vain osoittaa vihreitä kortteja eli

vastaus on pelkästään ei-kielellinen. Yhteen kysymykseen Eetu vastaa myöntävästi englanniksi. *Que x* -muotoisten kysymyslauseiden lisäksi aineistossa on kaksi muuta kysymykseksi tulkitsemaani espanjankielistä vuoroa, jotka kuuluvat seuraavaksi käsittelemiini luokittelemattomiin tapauksiin.

Loput 24 Marian esittämää kysymyslauseetta ovat yksittäisiä esiintymiä, jotka eivät lukeudu edellä luokittelemiini konstruktioihin. Niistä 15 Maria esittää suomeksi, seitsemän englanniksi ja kaksi espanjaksi. Suomenkielisistä etujäsenistä viiteen Eetu vastaa suomeksi ja kolmeen englanniksi. Kahdessa vastauksessa hän käyttää sekä englantia että suomea. Yhteen kysymyslauseeseen Eetu ei vastaa ollenkaan. Neljässä tapauksessa jälkijäsenen kieltä ei voi päätellä, sillä ensimmäisessä vierusparissa Maria keskeyttää Eetun aloittaman jälkijäsenen *pu-*, toisessa Eetu mumisee vastaukseksi *mm*, kolmannessa hän matkii aivastusta ja neljännessä äänтелеe *is khi khi*.

Seitsemään englanninkieliseen kysymyslauseeseen Eetu antaa neljä vastausta englanniksi ja yhden suomeksi. Kahden jälkijäsenen kieli jää epäselväksi, sillä kerran Eetu hymähtää kieltävästi sekä pudistaa päätään, ja toisessa tapauksessa vastaus jää antamatta, sillä Eetun ja Marian huomio kiinnittyy Eetun horjahtamiseen. Kahdesta espanjankielisestä etujäsenestä *este color* -kysymyslauseeseen Eetu vastaa nyökkäilemällä ja mumisemalla, ja jälkijäsenenä kysymykseen *les verde* Eetu toistaa Marian vuoron lausumalla *verlee*. Olen tulkinnut jo esittelemässäni esimerkissä (2) rivillä 28 näkyvän vuoron yritykseksi toistaa espanjankielisen sanan *verde* ja luokitellut vuoron espanjankieliseksi vastaukseksi.

Muihin tapauksiin luokittelemistani suomenkielisistä kysymyslauseista Maria käyttää kuudessa kysymyssanaa, yhdessä liitepartikkelia *-ko* ja seitsemässä nousevaa intonaatiota väitelauseen lopussa. Yhdestä tasaiseen intonaatioon päättyvästä väitelauseesta hän tekee kysymyslauseen nousevaintonaatioisella *mmh*-dialogipartikkelilla. Havainnollistan tilannetta esimerkillä (4). Esimerkin kuvaamassa tilanteessa Maria on alkamassa kertomaan tarinaa, jonka hän muodostaa kuvakorttien avulla. Hän on pyytää sitä varten Eetua nostamaan pinosta kortteja heidän eteensä pöydälle.

(4) Nainen (PELII 16.42)

01 Maria: okay now Eetu.

02 (1.0)
 03 take two cards from *where* or *here* or *here*.
 04 *OSOITTAA PUNAISIA, SINISIÄ JA*
 05 *VIHREITÄ KORTTEJA*
 06 Eetu: OTTAA PUNAISEN KORTIN, KÄÄNTÄÄ SEN PÖYDÄLLE MARIAN
 07 ETEEN JA JÄÄ KATSOMAAN SITÄ NOJATEN KYYNÄRPÄILLÄÄN PÖYTÄÄN
 08 Maria: mmh?
 09 (1.0)
 10 okei tämä *on* tyttö?
 11 *NOSTAA KORTIN KASVOJENSA LÄHELLE JA KATSOO EETUA*
 12 Eetu: *KATSOO KORTTIA JA MARIAA*
 13 (2.0)
 14 Maria: *tyttö tai ee naise, (.) mmh?*
 15 *KATSOO EDELLEEN EETUA JA PITÄÄ KORTTIA TÄMÄN NÄHTÄVILLÄ*
 16 Eetu: *KALLISTAA KORVANSÄ KIINNI PÖYTÄÄN KORTTIA KATSOEN*
 17 (0.4)
 18 Eetu: *nainen.*
 19 *NOSTAA PÄÄNSÄ TAKAISIN PYSTYYN*
 20 Maria: nainen. (.) *joo,*
 21 *KATSOO KORTTIA JA LAITTAÄ SEN ETEENSÄ PÖYDÄLLE*
 22 (1.0)
 23 .hh nainen,
 24 a:nd take *one* card from *here*.
 25 *NAPUTTAA ORANSSIA KORTTIPINOÄ*

Esimerkissä (4) Maria hakee Eetun huomion rivillä 1 sanomalla *okay now Eetu*. Vuoroa seuraa sekunnin mittainen tauko, jonka jälkeen Maria jatkaa rivillä 3 pyytäen Eetua nostamaan pinoista kaksi korttia. Riveillä 4 ja 5 näkyy, kuinka Maria osoittaa vuorollaan kutakin korttipinoa antaessaan Eetulle vaihtoehdot *here or here or here*. Rivit 6 ja 7 kuvaavat Eetun ei-kielellistä toimintaa, kun hän valitsee ensimmäisenä punaisen kortin, laittaa sen Marian eteen pöydälle ja jää katselemaan nostamaansa korttia eteenpäin nojautuen. Maria hymähtää rivillä 8 hyväksyvästi, jonka jälkeen seuraa rivin 9 tauko. Maria jatkaa rivillä 10 sanomalla *okei tämä on tyttö*. *On*-sanana kohdalla hän nostaa kortin käteensä ja suuntaa katseensa Eetun. Samanaikaisesti myös Eetu seuraa katseellaan korttia. Syntyy rivillä 13 oleva kahden sekunnin mittainen tauko.

Rivillä 14 Maria aloittaa uuden vuoron *tyttö tai ee naise*. Vuoro sisältää mikrotauon, jonka jälkeen hän päättää vuoronsa hymähtämällä nousevalla intonaatiolla *mmh*. Samanaikaisesti hän pitää katseensa edelleen suunnattuna Eetun ja kortin tämän nähtävillä. Marian vuoron aikana rivillä 16 Eetu laskee päänsä pöydälle käsivarsiansa päälle, mutta säilyttää kuitenkin näköyhteyden Marian pitelemään korttiin. 0.4 sekunnin mittaisen tauon jälkeen

rivillä 18 hän vastaa vaimealla äänellä *nainen* korjaten samalla sanan suomen kieliopin mukaiseen nominatiivimuotoon. Vuoronsa päätteeksi hän nostaa päänsä takaisin ylös ja nojautuu jälleen kyynärpäihinsä.

Maria toistaa Eetun vuoron rivillä 20, pitää mikrotauon ja sanoo sen jälkeen toteavasti *joo*. Vuoronsa aikana rivillä 21 hän vilkaisee vielä korttia ja laskee sen sitten takaisin pöydälle. Keskustelussa syntyy rivillä 22 oleva sekunnin kestävä tauko, jonka jälkeen Maria toistaa sanan *nainen* vielä uudelleen sisäänpäin henkäisten rivillä 23. Hän on ilmeisesti tyytyväinen saamaansa vastaukseen, sillä riveillä 24–25 hän pyytää Eetua nostamaan uuden kortin oranssista pinosta sitä samalla naputtaen.

Ison suomen kieliopin mukaan dialogipartikkeleiden, kuten *ai*, *aha* ja *mm*, tehtävä on toimia keskustelun osana, ja niitä kuvatessa täytyy ottaa huomioon konteksti, jossa ne esiintyvät (VISK 2008 § 797). Pelkän dialogipartikkelin sisältävä vuoro tukeutuu edellisen puhujan vuoroon ja tulkitsee sitä. Dialogipartikkelilla ei viitata pronominiin tapaamaan kielenulkoisiin asiantiloihin vaan siihen, mitä dialogipartikkelin tuottajan mielessä on tapahtunut hänen kuultuaan edellisen vuoron. Vuorolla voidaan esimerkiksi vastata kysymykseen (*joo*), merkitä kuultu tieto uudeksi (*ai*) tai osoittaa samanmielisyyttä (*niin*). (VISK 2008 § 1044.)

Mm-tyyppinen hymähdys on luokiteltu kuulolla olemisen merkitsemiseksi ja myötäilypartikkeliksi. Partikkelilla on useita ääntämyksellisiä variantteja, kuten nouseva, tasainen ja laskeva. *Mm*-myötäilypartikkeli osoittaa keskustelussa lähinnä vain sen, ettei sen tuottajalla ole varsinaisesti mitään sanottavaa puheenaiheeseen, mutta prosodia ja konteksti vaikuttavat lopulta eniten partikkelin tulkintaan. (VISK 2008 § 1047.) Iso suomen kielioppi ei kuitenkaan käsittele nousevaan intonaatioon päättyvää *mm*-partikkelia kysymyksenä vaan nimenomaan myötäilypartikkelina. Tutkimukseni aineistossa Maria ja Eetu esittävät molemmat myös edellä kuvatun tyyppisiä *mm*-myötäilypartikkeleita, mutta Marian käyttämä kysyvä *mmh*-partikkeli ei vaikuta toimivan myötäilypartikkeleille tyypillisessä tehtävässä.

Marian esittää yhteensä kymmenen kysyvää *mmh*-dialogipartikkelia. Yhdeksän esiintyy aineistossa sellaisten lausumien perässä, jotka olen edellä mainituin perustein jo luokitellut kysymyslauseiksi, ja jotka täyttävät myös kieliopillisesti kysymyslauseen

tunnusmerkit. Maria esittää viisi *mmh*-hymähdyksistä heti kysymyslauseensa perään, kuten esimerkiksi *do you want to start a history mmh*. Loput neljä tapausta sijoittuvat myös kieliopillisten kysymyslauseiden loppuun, mutta niitä edeltää pieni tauko, jonka aikana Maria todennäköisesti tarjoaa Eetulle mahdollisuutta tuottaa jälkijäsen. Kun jälkijäsentä ei kuulu, Maria esittää *mmh*-dialogipartikkelin, joka lopulta saa Eetun vastaamaan kysymykseen. Esimerkin Nainen dialogipartikkeli on siis ainoa tapaus, jossa Maria tekee taiseen intonaatioon päättyvästä väitelauseesta kysymyslauseen.

Kysymyslause *tytö tai ee naise* muistuttaa muodoltaan suomen kielen disjunkttiivista vaihtoehtokysymystä, jossa kaksi tai useampi vaihtoehtokysymystä tai irrallista lauseketta rinnastetaan *vai*-konjunktion avulla (VISK 2008 § 1698). Maria kuitenkin käyttää *vai*-konjunktion sijasta *tai*-konjunktioita sekä tässä että myös kysymyslauseissaan *what do you want vihreä tai sinistä* sekä *which one do you want oranssi vihreä tai öö sininen*. *Vai*-konjunktioita hänen kysymyslauseissaan ei esiinny kertaakaan. *Vai* ja *tai* ovat molemmat disjunkttiivisuutta ilmaisevia rinnastuskonjunktioita. *Vai* on merkitykseltään poissulkeva ja sitä käytetään ainoastaan kysyvissä konteksteissa. *Tai* puolestaan ilmaisee vaihtoehtoista mahdollisuutta, 'ei väliä kumpi tai mikä', ja se esiintyy yleensä muissa kuin kysyvissä konteksteissa, mutta on mahdollinen myös niissä. (VISK 2008 § 1098.)

Kysymyslause *okei tämä on tyttö* rivillä 10 on esimerkki väitelauseesta, josta Maria tekee kysymyslauseen nousevalla intonaatiolla. Lisäksi suuntaa samalla katseensa Eetuun ikään kuin jääden odottamaan vastausta. Vuoron kysyvä funktio onkin usein pääteltävissä kontekstista sekä puhujien asennoista ja prosodiasta (Korpela 2007: 35). Tässä tapauksessa Eetu ei kuitenkaan vaikuta tulkitsevan vuoroa jälkijäsentä vaativaksi kysymyslauseeksi, sillä nousevasta intonaatiosta ja Marian katseesta huolimatta Eetu pysyttelee hiljaa. Aineistossa on myös tapauksia, joissa Eetu tuottaa jälkijäsenen Marian esittämän nousevaan intonaatioon päättyvään väitelauseeseen. Näitä ovat esimerkiksi kysymyslauseet *pupu, susi* ja *tämä on sinistä*.

4.2. Kaksi kysymyslauseetta sisältävät kysymysvuorot

Maria esittää kuudessa kysymysvuorossaan kaksi kysymyslauseetta. Hän tuottaa lauseet peräkkäin, eikä odota Eetulta jälkijäsentä vielä ensimmäiseen kysymyslauseeseen.

Tarkastellessani kysymyslauseiden konstruktioita luvussa 3, olen kohdellut konstruktioiluokitteluun sopivia kysymyslauseita erillisinä kysymyslauseina.

Esimerkissä (5) Maria ja Eetu alkavat keskustelemaan Eetun nostamasta punaisesta kuvakortista. Olen lihavoanut rivien 5 ja 8 sekä 21 ja 23 kysymyslauseet, jotka muodostavat kaksi Maria esittämää kahden kysymyslauseen kysymysvuoroa.

(5) Magician (PELII 12.35)

01 Eetu: NOSTAA PUNAISEN KORTIN PINOSTA JA KATSELEE SITÄ
 02 Maria: okei and now we take punainen.
 03 LAITTAAN VIHREÄN KORTIN TAKAISIN PINOON
 04 Eetu: [°joo°
 05 Maria: [oo mikä se on tämä ukko,
 06 OTTAA KORTIN EETUN KÄDESTÄ, PITELEE SITÄ EETUN JA KAMERAN
 07 NÄHTÄVILLÄ JA KATSOO EETUA
 08 Maria: kuka se on.
 09 (1.0)
 10 Eetu: NOUSEE SEISOMAAN
 11 Eetu: is khi khi,
 12 KOUKISTAA KÄSIVARTENSA JA HEILAUTTAA NIITÄ
 13 Maria: it is a magician.
 14 KATSOO EETUA
 15 Eetu: aa it is tsiw.
 16 KAARTAA VARTALOAN
 17 (1.0)
 18 Maria: KÄÄNTÄÄ KATSEENSA KORTTIIN
 19 Maria: it has a magi-,
 20 Eetu: ISTUU ALAS
 21 Maria: what the magician has.
 22 OSOITTAA TAIKURIN KÄDESSÄ OLEVAA KORTTIA
 23 Maria: mikä se on tämä.
 24 VILKAISEE EETUA JA KATSOO TAAS KORTTIA
 25 Eetu: ee tssih.
 26 HUITOO KÄDELLÄÄN
 27 Maria: it is a kortti.
 28 KATSOO EETUA

Tilanne alkaa rivillä 1, kun Eetu nostaa punaisen kortin pinosta. Maria reagoi toimintaan rivillä 2 sanomalla englanniksi, että nyt otamme punaisen kortin. Vuoronsa aikana hän laittaa kädessään olleen vihreän kortin takaisin paikalleen. Rivien 4–7 toiminta tapahtuu yhtä aikaa: Eetu toteaa vaimeasti *joo*, Maria ottaa kortin häneltä ja esittää kysymyslauseen *mikä se on tämä ukko*. Hän jatkaa rivillä 8 toisella kysymyslauseella *kuka se on*. Syntyy

sekunnin mittainen tauko, jonka aikana Eetu nousee penkille seisomaan ja vastaa rivillä 11 *is khi khi*. Hän yhdistää vastaukseensa ei-kielellistä toimintaa koukistamalla molemmat käsivartensa ja heilauttamalla niitä. Maria antaa palautteen rivillä 13 *it is a magician* ja katsoo samalla Eetua. Rivillä 15 Eetu äänтелеe ja heilauttaa samalla vartaloaan.

Syntyy sekunnin mittainen tauko, jonka aikana Maria kääntää rivillä 18 katseensa pois Eetusta ja takaisin pitelemäänsä korttiin. Rivillä 19 hän aloittaa vuoron englanniksi, mutta jättää sen kesken. Vuoron aikana Eetu laskeutuu takaisin istumaan. Rivillä 21 Maria esittää kysymyslauseen *what the magician has* ja osoittaa samalla taikurin pitelemää korttia. Hän esittää toisen kysymyslauseen, *mikä se on tämä*, rivillä 23 ennen kuin Eetu ehtii tuottaa jälkijäsentä. Samalla hän vaihtaa kielen suomeen. Eetu vastaa riveillä 25–26 jälleen äänтелеvästi ja heiluttamalla kättään. Marian antaa Eetulle palautteen rivillä 27 sanomalla *it is a kortti* ja vaihtaa samalla kielen takaisin englantiin.

Ensimmäisessä kahden peräkkäisen kysymyslauseen tapauksessa Maria siis esittää riveillä 5 ja 8 suomeksi lauseet *mikä se on tämä ukko* ja *kuka se on*. Suomen kielessä interrogatiivipronominia *kuka* käytettäessä vastauksen oletetaan olevan ihminen, muissa tapauksissa käytetään *mikä*-pronominia (VISK 2008 § 734). Maria siis korjaa toisella kysymyslauseellaan ensimmäisen kysymyslauseensa suomen kieliopin mukaiseen muotoon. Korjaus sijaitsee ns. vuorojen välisessä siirtymätilassa, jossa vuoro voi vaihtua puhujalta toiselle. Edellinen puhuja, kuten tässä Maria, voi kuitenkin käyttää siirtymätilaa edellisen lausumansa korjaamiseen. Korjaus alkaa yleensä *tai*-konjunktiolla, jota voi edeltää myös epäröintiänteiden käyttö. (Sorjonen 1998: 121.) Marian vuorossa *tai*-konjunktiota tai epäröintiä ei esiinny.

Toisessa tapauksessa riveillä 21 ja 23 Maria kysyy ensimmäisen kysymyslauseen *what the magician has* englanniksi ja jälkimmäisen *mikä se on tämä* suomeksi. Eetu on käyttänyt rivin 15 vuorossaan englantia sanoessa *it is*, joten Marian koodinvaihto suomeen toisen kysymyslauseen kohdalla on yllättävä. Gumperzin (1982: 78) mukaan vuoron toistamisella toisella kielellä, joko suoraan käännettynä tai hieman muokattuna, on vuoroa selventävä ja usein laajentava pyrkimys. Maria ei käänne kysymyslausestaan *what the magician has* 'mitä taikurilla on' suoraan suomeksi, ja laajentamisen sijaan hän rajaa sen entistä tarkemmaksi kysymällä *mikä se on tämä*. Lisäksi Maria osoittaa taikurin kädessä olevaa korttia jo vuoronsa ensimmäisen kysymyslauseen aikana.

Käyn seuraavaksi lyhyesti läpi loppujen neljän kysymysvuoron kielet. Maria esittää yhdessä vuorossa molemmat kysymyslauseet englannin kielellä, ja yhdessä molemmat ovat suomeksi. Yhdessä vuorossa hän puolestaan käyttää ensimmäisen kysymyslauseen esittämiseen suomea ja toisen englantia. Viimeisessä vuorossa ensimmäinen kysymyslause on englanniksi, mutta siinä esiintyy koodinvaihto suomeen. Vuoron jälkimmäisen kysymyslauseen Maria esittää suomeksi.

Maria esittää myös sellaisia peräkkäisiä kysymysvuoroja, joiden välissä on jälkijäsenen mahdollistava tauko. Eetu ei kuitenkaan vastaa ensimmäiseen kysymyslauseeseen, joten Maria tuottaa toisen vuoron, johon hän lopulta saa jälkijäsenen. Kysymyksen toistaminen, uudelleen muotoileminen tai sen täsmentäminen ovat keinoja osoittaa, että vastauksen puuttuminen rikkoo puhujan odotuksia (Raevaara 1998: 79). Näissä tapauksissa olen käsitellyt kysymyslauseet erillisinä vieruspareina ja luokitellut ensimmäiset, vastausta vaille jääneet kysymyslauseet tapauksiin, joissa vastauksen kieltä ei voi määritellä tai vastausta ei tule. Jälkimmäiset olen luokitellut muiden vierusparien tapaan etu- ja jälkijäsenen kielen mukaan.

4.3. Lauseensisäinen koodinvaihto kysymyslauseissa

15:ssä Marian kysymyslauseista esiintyy lauseensisäistä koodinvaihtoa. Olen koonnut kyseiset vuorot alle ja lihavoanut jokaisesta esimerkistä koodinvaihdon sisältävät kohdat.

- (6) *don't you think that it is **kettu***
- (7) *do you know what **joulupukki sanoo***
- (8) *do you think that it is **äiti***
- (9) *do you think that it is **äiti***
- (10) *do you think that **orava** is coming*
- (11) *do you want to make a **casa** (('talo')) now*
- (12) *do you want to see **orava***
- (13) *how it is **ne puput***
- (14) *it is only **pupu***
- (15) *it is **oranssi***
- (16) *minkä väristä on **shoes***
- (17) *so **käärme** is going to be friend of **poro***
- (18) *what do you want **vihreä tai sinistä***
- (19) *what is this where the **kettut** are*

(20) *which one do you want oranssi vihreä tai sininen*

Esimerkkejä (6)–(20) tarkastelemalla huomaan, että vain yksi suomenkielinen kysymyslause sisältää lauseensisäistä koodinvaihtoa. Esimerkissä (16) *minkä väristä on shoes* Maria käyttää englannin *shoes*-sanaa suomenkielisen vastineen *kengät* sijasta. Olen analysoinut kysymyslauseen koodinvaihtoa tarkemmin jo esittelemässäni esimerkissä (3). Loput 14 kysymyslauseetta ovat englanninkielisiä, ja niistä vain yhdessä Maria vaihtaa koodin espanjaan. Muissa englanniksi esittämässään kysymyslauseissa hän käyttää koodinvaihdossa suomea.

Esimerkissä (11) Maria käyttää espanjan *casa*-sanaa kysyessään Eetulta, tahtooko tämä rakentaa korteista talon. *Casa* on espanjan kielessä feminiininen sana, joten sen epämääräinen artikkeli on *una*. Maria käyttää konstruktiossaan englannin epämääräistä artikkelia *a*. Esimerkissä (19) hän puolestaan hän käyttää suomenkielisen *kettut*-sanan edessä englannin määräistä artikkelia *the*. Muissa esimerkeissä suomenkielisen nominin edessä ei kuitenkaan ole artikkelia.

Myers-Scottonin mukaan toinen koodinvaihdon kielistä on kieliopillisesti dominoivampi. Hän nimittää koodinvaihdossa hallitsevaa kieltä matriisikieleksi (*matrix language*) ja toista koodinvaihtoon osallistuvaa kieltä upotetuksi kieleksi (*embedded language*). (Myers-Scotton 1998: 92.) On havaittu, että kaksikielisen lausekkeen määrittäen kieli vastaa tyypillisesti lausekkeen matriisikieltä (Jake, Myers-Scotton & Gross 2002: 70). Näin ollen kaksikieliset lausekkeet *a casa* ja *the kettut* ovat Jaken, Myers-Scottonin ja Grossin tutkimustulosten mukaisia, mutta esimerkin (13) *ne puput* -lausekkeen suomenkielinen määrite *ne* ja muun muassa esimerkkien (6)–(10) määritteettömät substantiivit poikkeavat kyseisistä tuloksista.

Tämän tutkimuksen aineiston dominoivan kielen määrittäminen on haasteellista. Marian kysymyslauseista 45:n pääkieli on suomi ja 49:n englanti, joten neljän esiintymän enemmistö ei vaikuta tarpeeksi isolta erolta, jotta englantia voisi nimittää keskustelun dominoivaksi kieleksi. Jälkijäsenten osalta kielten ero on suunnilleen yhtä pieni: kolme suomenkielistä ja viisi englanninkielistä vastausta. Lisäksi on otettava huomioon myös Eetun vuorot. Hän esittää kaikki kysymyslauseensa suomeksi, ja suurin osa hänen vastauksistaan on myös suomenkielisiä. Sen sijaan, että olisin pyrkinyt määrittämään dominoivan

kielen koko aineistolle, olen todennut, että matriisikieli vaihtelee tässä keskustelussa vierusparitasolla. Marian esittämän etujäsenen matriisikieli voi olla englanti, ja Eetun tuottaman jälkijäsenen matriisikieli puolestaan suomi.

Koodinvaihto Marian kysymyslauseissa tapahtuu useimmiten nomineissa, mutta esimerkiksi (7) *do you know what joulupukki sanoo* se ulottuu nominin lisäksi myös verbiin. Esimerkeissä (18) *what do you want vihreä tai sinistä* ja (20) *which one do you want oranssi vihreä tai sininen* hän vaihtaa koodia värien lisäksi myös partikkelin *tai* kohdalla. Näissä esimerkeissä Maria kysyy Eetulta englanniksi minkä värisen kortin tämä haluaa seuraavaksi. Sen sijaan, että Maria antaisi Eetun valita vapaasti, hän rajaa vaihtoehtoja ilmoittamalla sallitut värit suomeksi. Maria on PELI1-videon alussa kertonut värien nimet Eetulle englanniksi, joten todennäköisesti Eetu olisi tunnistanut vaihtoehtoiksi asetetut värit, vaikka Maria ei olisikaan vaihtanut koodia suomeen. Koodinvaihto suomeen värien kohdalla vahvistaa jo mainitsemaani Pihlajamaan (2019) havaintoa siitä, että aineiston perheessä värit tavataan sanoa suomeksi.

Esimerkkien tarkastelu osoittaa, että Maria käyttää lauseensisäistä koodinvaihtoa erityisen paljon *do you x* -muotoisissa kysymyslauseissaan. *Do you x* -konstruktio esiintyy aineistossa 11 kertaa, ja kuudessa tapauksessa (esimerkit (7)–(12)) on koodinvaihtoa.

4.4. Jälkijäsenten kielten tarkastelua

Havainnollistan Marian vastausten kielijakaumaa seuraavalla taulukolla 1.

TAULUKKO 1. Marian tuottamien jälkijäsenten kieli.

jälkijäsen etujäsen	suomi	englanti	espanja	englanti- suomi	suomi- englanti	suomi- espanja	ei ole
suomi (17)	4	5	-	1	1	1	5

Taulukon 1 vasemmassa reunassa oleva rivi suomi (17) tarkoittaa Eetun esittämää 17 suomenkielistä kysymyslauseetta. Yläreunan sarakkeet *suomi*, *englanti*, *espanja*, *englanti-suomi*, *suomi-englanti*, *suomi-espanja* ja *ei ole* viittaavat Marian tuottamiin jälkijäseniin.

Englanti-suomi kuvaa jälkijäsentä, jonka matriisikieli on englanti ja upotettu kieli suomi, *suomi-englannissa* kielet ovat toisinpäin ja *suomi-espanjassa* matriisikieli on suomi.

Taulukko osoittaa, että Maria vastaa neljään Eetun esittämään kysymyslauseeseen pelkästään suomeksi, ja lisäksi kahteen suomeksi aloittamaansa jälkijäseneen hän lisää koodinvaihdon. Yhdessä tapauksessa Maria nimittäin jatkaa vaihtamalla kielen englantiin ja toisessa espanjaan vastaamalla ensin suomeksi *sininen tuonne* ja lisäämällä espanjaksi *aqui* 'tässä, tänne'. Viiteen kysymyslauseeseen hän tuottaa englanninkielisen jälkijäseneen, ja yhden hän aloittaa englanniksi, mutta vaihtaa koodia suomeen.

Loput viisi kysymyslauseetta jäävät kokonaan ilman au pairin huomiota ja jälkijäsentä, sillä yhdessä tapauksessa Maria jatkaa Eetun keskeyttämää omaa vuoroaan ja toisessa hän aloittaa uuden, edellistä vuoroaan jatkavan vuoron, joka ei kuitenkaan ole jälkijäsen Eetun kysymyslauseeseen. Kolmeen kysymyslauseeseen Eetu vastaa itse, mutta koska Maria ei reagoi niihin, olen merkinnyt ne Marian jälkijäseniä esittävään taulukkoon sarakkeeseen *ei ole*.

Eetun kysymysten kielellä tai muodolla ei näytä olevan merkitystä Marian tuottamien vastausten kieleen, sillä esimerkiksi kahteen *mikä se on* -kysymyslauseeseen Maria vastaa englanniksi ja kolmanteen suomeksi. Toiseen *missä* -kysymyslauseeseen hän tuottaa englanninkielisen jälkijäseneen ja toisessa hän käyttää koodinvaihtoa englannista suomeen. Tuottamassaan 11 jälkijäsenessä Maria siis käyttää neljässä pelkästään suomea, viidessä vain englantia ja kolmessa koodinvaihtoa. Yksikään jälkijäsenistä ei ole pelkästään eikielellinen. Hän käyttää kielellisten vastausten yhteydessä esimerkiksi osoittamista tai nyökkäämistä, mutta ne eivät muodosta yhdessäkään tapauksessa jälkijäsentä yksin, vaan Maria liittää niiden yhteyteen myös kielellisen vastauksen.

5. EETUN ESITTÄMÄT ETU- JA JÄLKIJÄSENET

Tässä luvussa käsittelen Eetun esittämiä etujäseniä. Esittelen kysymyslauseet luvussa 5.1., ja analysoin *mikä se on tämä* -konstruktiota ja sen saamia Marian esittämiä jälkijäseniä luvussa 5.2. Luvussa 5.3. tarkastelen Eetun jälkijäsenten kieltä sekä koodinvaihtoa vieruspareissa, joissa hän tuottaa jälkijäsenen.

5.1. Eetun esittämät kysymyslauseet

Eetun 17 kysymyslausetta ovat kaikki myös kieliopilliselta muodoltaan kysymyksiä, sillä ne alkavat pronominilla *mitä, mikä, missä* tai *miksi*. Luvussa 3 sijoitin yhdeksän niistä *mikä x on* -konstruktion, joten kahdeksan kysymyslausetta on yksittäisiä esiintymiä, tai ne eivät muodosta konstruktiota. Käyn seuraavaksi läpi Eetun esittämät kysymyslauseet ja Marian vastaukset niihin. Aloitan *mikä x on* -konstruktion kysymyslauseista, ja käsittelen sen jälkeen muut tapaukset.

Olen erottanut Eetun ainoasta konstruktiosta kiinteät konstruktiot *mikä se on* ja *mikä tämä on*. Kaikki kolme *mikä se on* -kysymyslausetta aloittavat välisekvenssin. Maria on siis esittänyt Eetulle kysymyslauseen, johon vastataksaan tämä tarvitsee lisäinformaatiota. Maria antaa jälkijäsenen kahdesti englanniksi ja kerran suomeksi. Kuudesta *mikä tämä on* -kysymyslauseesta kaksi saa suomenkielisen jälkijäsenen, yksi englanninkielisen ja kolmeen Eetu tuottaa vastauksen itse. Nämä kysymyslauseet eivät aloita kertaakaan välisekvenssiä, vaan hän esittää ne kaikki nostamiensa korttien tarkastelun yhteydessä. Käsittelen tämän kiinteän konstruktion esiintymiä erikseen luvussa 5.2.

Muihin tapauksiin luokittelemisani kysymyslauseissa on kaksi *missä*-kysymyslausetta, jotka myös aloittavat välisekvenssin. Toiseen niistä Maria vastaa englanniksi ja toiseen yhdistämällä englantia ja suomea. Eetun esittämä *missä se sininen* -kysymyslause on ainoa, jonka jälkijäsenessä Maria käyttää suomea ja espanjaa. *Mitä*-kysymyslauseita Eetu esittää kahdesti ja toinen niistä aloittaa välisekvenssin. Marian tuottamista jälkijäsenistä toinen on englanninkielinen ja toisessa on suomea ja englantia. Myös aineiston ainoaa *mikä*-kysymyslausetta Eetu käyttää välisekvenssin aloittamiseen, ja se saa

suomenkielisen jälkijäsenen. *Mitä tämä on ja miksi* -kysymyslauseet puolestaan jäävät ilman jälkijäsentä. Kerron niistä lyhyesti luvun 5.2.2. lopussa.

Eetu siis aloittaa seitsemällä kysymyslauseellaan välisekvenssin, jolla hän hakee lisätietoa kyetäkseen tuottamaan jälkijäsenen Marian aloittamaan kysymys–vastaus-vieruspariin. Esimerkissä (21) välisekvenssi alkaa, kun Eetu merkitsee rivillä 6 Marian vuoron ongelmalliseksi korjausaloitteella *missä*. Tilanteessa Maria on kertomassa korttien avulla tarinaa, jossa tyttö ja poika ovat lähteneet retkelle. Hän on juuri nostanut pinosta punaisen kortin, jossa on sirkusteltoa, ja näyttää sitä Eetulle. Maria keskeyttää tarinansa kysyäkseen Eetulta tietääkö tämä mitä sirkuksessa tehdään.

(21) Circus (PELII 22.23)

01 Maria: and then, (.) they went again ↑throw the forest to
 02 [see a circus.
 03 Eetu: [and,
 04 Maria: and do you know what is, (.) ee what they do in a cir-
 05 circus?
 06 Eetu: >**missä**<?
 07 (0.4)
 08 Maria: *this is circus Eetu.
 09 *NAPUTTAA KUVAA PEUKALOLLAAN
 10 (0.2)
 11 Eetu **mikä se on?**
 12 Maria: it is a *place where you can fi:nd, (.) *[(-)acro]bats,
 13 *KATSOO PUNAISEN PINON PÄÄLLIMMÄISTÄ KUVAPUOLI YLÖSPÄIN
 14 OLEVAA AKROBAATTIKORTTIA
 15 *NOSTAA KORTIN PI-
 16 NOSTA JA NÄYTTÄÄ SITÄ EETULLE
 17 Eetu: [(anii),]
 18 Maria: magic (.) and (all) eläimet making (.) games.
 19 (1.0)
 20 Maria: so they, (.) went and they found ee tosi paljon ran- ee
 21 tosi paljon *ranta*. (.) and they were ↑playing there.

Esimerkin (21) riveillä 4–5 Maria kysyy englanniksi tietääkö Eetu mitä sirkuksessa tehdään. Sana *circus* on ilmeisesti Eetulle vieras, sillä vastauksen antamisen sijaan hän kysyy rivillä 6 suomeksi tarkentavan kysymyksen, *missä*. Syntyy lyhyt tauko, jonka jälkeen Maria vastaa rivillä 8 englanniksi *this is circus Eetu* 'tämä on sirkus Eetu' ja osoittaa samanaikaisesti kädessään olevan kortin kuvaa. Keskusteluun syntyy jälleen rivin 10 lyhyt

tauko. Eetu ei ilmeisesti saa haluamaansa vastausta, sillä seuraavassa vuorossaan rivillä 11 hän muuttaa kysymyksen muotoon *mikä se on*.

Rivillä 12 Maria alkaa kuvailemaan englanniksi, minkälaisia asioita sirkuksessa voi nähdä. Vuoro päättyy rivillä 18, ja rivien 13–17 kielelliset ja ei-kielelliset toiminnot tapahtuvat osittain päällekkäin. Rivin 12 vuoronsa aikana Maria nimittäin suuntaa katseensa punaisten korttien pinoon, jossa on päällimmäisenä kuva akrobaateista. Akrobaatit mainitessaan hän ottaa kortin käteensä ja nostaa sen Eetun nähtävillä sirkuskortin viereen. Rivillä 17 näkyy, kuinka Eetu tuottaa Marian rivin 12 vuoron lausuman *acrobats* kanssa yhtäaikaishuhunnoksen, jonka sisältö jää epäselväksi. Marian vuoro loppuu rivillä 18, kun hän kertoo, että akrobaattien lisäksi sirkuksessa voi nähdä taikuutta ja eläimiä. Keskustelussa syntyy sekunnin mittainen tauko, jonka jälkeen Maria jatkaa tarinaansa riveillä 20–21.

Esimerkki (21) sisältää korjausjäsennyksen (*repair organization*), joka alkaa rivillä 6 Eetun tuottamalla korjausaloitteella *missä*. Keskusteluanalyysissa ei tarkastella puheessa esiintyviä virheitä tai poikkeamia, vaan huomio suunnataan keinoihin, joilla vastaanottaja merkitsee edeltävän vuoron tai jonkin kohdan vuorossa ongelmalliseksi (Sorjonen 1998: 112). Vastaanottaja voi tuottaa korjausaloitteen muotoilemalla omin sanoin ongelmavuorosta tai sen osasta ymmärrysehdokkaan, jolle hän odottaa hyväksyntää, toistamalla ongelmallisen kohdan vuorosta tai paikantamalla ongelmallisen osan käyttämällä kysymyssanoja, esimerkiksi *kuka* tai *mikä* (Haakana 2011: 36). Esimerkissä (21) Eetu merkitsee Marian vuoron ongelmalliseksi käyttämällä *missä*-kysymyssanaa.

Ison suomen kieliopin (VISK 2008 § 1211) mukaan edellisen vuoron syntaksin edellyttämässä taivutusmuodossa oleva kysymyssana kertoo, mitä kohtaa vastaanottaja ei ole edellisessä vuorossa kuullut tai ymmärtänyt. Huolimatta siitä, että Marian vuoro ja sen myötä myös ongelmakohta *in a circus* 'sirkuksessa' on englanninkielinen, Eetu osaa valita kysymyssanansa *missä* taivutusmuodon oikein. Marian vastatessa *this is circus* ja näyttäessä sirkuksen kuvaa, Eetu merkitsee sirkuksen jälleen ongelmalliseksi sanaksi kysymällä *mikä se on*. Tässäkin vuorossa hän valitsee kysymyssanan taivutusmuodon suomen kieliopin mukaisesti. Molempien kysymyslauseiden nouseva intonaatio on myös mielenkiintoinen havainto, sillä Stevanovicin (2016: 111) mukaan suomen kielessä kysymysten sävelkulut ovat yleensä laskevia, kuten väitelauseidenkin.

Vierusparin keskeyttävän välisekvenssin vuorot pyrkivät tavallisesti ratkaisemaan etujäsenen ymmärtämiseen liittyvää ongelmaa, jotta jälkijäsenen tuottaminen olisi mahdollista (Raevaara 1998: 81). Esimerkissä Eetu siis pyrkii *missä-* ja *mikä se on* -vuoroilla selvittämään, mitä Marian *do you know what they do in a circus* -kysymyslauseen *circus* tarkoittaa. Vastauksena Eetun jälkimmäiseen kysymyslauseeseen Maria kuitenkin vastaa kertomalla itse mitä sirkuksessa tehdään. Näin ollen hän ei ilmeisesti enää odota Eetulta muuta vastausta korjausaloitteen keskeyttämälle etujäsenelleen, sillä hän siirtyy jatkaamaan kesken jäänyttä tarinankerrontaa.

Esimerkin kuvaamassa vuoropuhelussa on lauseiden välistä koodinvaihtoa, sillä Eetu tuottaa omat vuoronsa suomeksi ja Maria englanniksi. Maria siis lausuu myös Eetun ongelmakohdaksi merkitsemän *circus*-sanana sen englanninkielisen ääntämyksen mukaisesti ['sɜ:.kəs]. Ääntäminen eroaa suomen kielen *sirkus*-sanana ääntämistavasta ['sirkus], joten ymmärryksen katkeaminen saattanee johtua myös Eetulle vieraan kielen ääntämisestä. On myös todennäköistä, että sirkus on kaksivuotiaalle muutenkin vieras käsite. Maria vaihtaa esimerkissä koodia myös lauseensisäisesti, sillä hän käyttää rivin 18 vuorossaan *magic and all eläimet making games* englanninkielisen *animals*-sanana sijasta suomenkielistä vastinetta *eläimet*. Myös rivien 20–21 englanniksi tuottamassaan vuorossa Maria käyttää *tosi-* ja *ranta-*sanana kohdalla englannin sijaan suomea.

Auerin (1988: 200) mukaan yhden osallistujan koodinvaihto ohjaa keskustelun muitakin osallistujia vaihtamaan koodia, ja sen vaihtamatta jättäminen voidaan tulkita välinpitämättömyytenä koodinvaihtajan kielivalintaa kohtaan. Marian englanninkielisissä vuoroissa riveillä 1–2 ja 4–5 ei ole lauseensisäisiä koodinvaihtoja suomeen. Myöskään hänen ensimmäisessä vastauksessaan rivillä 18 Eetun suomenkieliseen kysymykseen koodinvaihtoa ei ole, eli hän sivuuttaa Eetun koodinvaihdon. Eetun toisen suomenkielisen kysymyksen jälkeen Maria jatkaa vastaamista edelleen englanniksi, mutta hän huomioi Eetu kielivalinnan sisällyttämällä vuoroihinsa edellisessä kappaleessa mainitut koodinvaihdot suomeen.

5.2. Mikä tämä on -kysymyslauseet

Analyysissäni on mukana kuusi Eetun *mikä tämä on* -kysymystä, jotka hän esittää nostamiinsa kortteihin liittyen. Luvussa 5.2.1. esittelen tapauksen, jossa Marian tuottama jälkijäsen on preferoitu eli odotuksen mukainen ja luvun 5.2.2. esimerkissä hän tuottaa preferoimattoman eli odotuksen vastaisen jälkijäsenen. Luvun 5.2.3. Eetu tuottaa itse jälkijäsenet esittämiinsä kysymyslauseisiin.

5.2.1. Jälkijäsen on preferoitu

Kahdessa *mikä tämä on* -kysymyksen esittämistapauksessa Eetulla on Marian lupa nostaa pinoista kortteja. Esittelen toisen tapauksista esimerkissä (22). Edeltävässä vuorossaan Maria on pyytänyt Eetua nostamaan vihreiden korttien pinosta yhden kortin ja jäänyt seuraamaan Eetun toimintaa. Pöydällä on jo ennestään kaksi sinistä korttia, jotka Eetu on valinnut hieman aikaisemmin.

(22) Puutarha (PELI1 19.17)

01 Eetu: mmm-m?
 02 ⊘(5.0)
 03 ⊘NOSTAA VIHREÄN KORTIN PINOSTA JA JÄÄ KATSOMAAN SITÄ
 04 **mikä tämä** ⊘o- on? mm,=
 05 Maria: ⊘OTTAA KORTIN EETULTA JA VILKAISEE SITÄ
 06 Maria: =oo:: ⊘se on puuta(rha)ssa. (.) mmh?
 07 ⊘NOSTAA KORTIN EETUN JA KAMERAN NÄHTÄVILLE
 08 (1.0)
 09 Maria: [okay ⊘we put it here,
 10 ⊘LAIITTA KORTIN PÖYDÄLLE SINISTEN KORTTIEN VÄLIIN
 11 Eetu: [puuta(r)h(a).
 12 (1.0)
 13 Maria: okei Eetu,
 14 anna minulle ee: uksi ee oranssi ja uksi punainen,

Rivit 1–3 kuvaavat, kuinka Eetu luvan saatuaan mumisee ja ryhtyy nostamaan vihreiden korttien pinosta yhtä korttia. Kortin nostamiseen ja kääntämiseen kuluu 5 sekuntia, minkä jälkeen rivillä 4 hän kysyy *mikä tämä on*. Rivillä 5 näkyy, kuinka Maria ottaa Eetun pitelemän kortin tämän vuoron aikana ja vilkaisee siinä olevaa kuvaa. Hän tuottaa rivillä 6

nousevaintonaatioiseen hymähdykseen loppuvan jälkijäsenen *oo se on puutarhassa mmh* suoraan Eetun esittämän etujäsenen perään. Rivi 7 kuvaa, että samaan aikaan hän kääntää kortin takaisin Eetuun ja myös kameraan päin.

Tilanteessa syntyy sekunnin mittainen tauko, jonka jälkeen Maria ja Eetu tuottavat päällekkäiset vuorot. Rivillä 9 Maria vaihtaa kielen englanniksi ja toteaa *okay we put it here* ’okei laitamme sen tänne’ ja rivillä 10 näkyy, kuinka hän alkaa laittamaan korttia pöydälle *we*-sanana aikana. Eetu tuottaa rivin 11 vuoronsa *puutarha* siis yhtä aikaa Marian kielellisen ja ei-kielellisen toiminnan aikana. Yhtäaikaispuhunnosta seuraa sekunnin kestävä tauko rivillä 12, jonka jälkeen Maria jatkaa pelitilannetta suomeksi riveillä 13–14 pyytäen Eetua antamaan yhden oranssin ja yhden punaisen kortin.

Esimerkissä Marian ja Eetun roolit kysyjänä ja vastaajana poikkeavat myös suurimmasta osasta muita tilanteita, joissa Maria esittää kysymykset ja Eetu vastaa niihin. Esimerkissä Eetun kysymyslause ei vaikuta Marian usein käyttämältä opettajamaiselta hakukysymykseltä vaan aidolta kysymykseltä, jolla voi selvittää, mitä kuva esittää. Marian annettua preferoidun vastauksen, Eetu kysyjänä tuottaa palautevuoron toistamalla Marian jälkijäsenen.

Toisessakin tapauksessa Maria on pyytänyt Eetua nostamaan lisää kortteja uutta tarinaa varten. Eetu ottaa sinisen kortin, kääntää sen ja esittää *mikä tämä on* -kysymyslauseen. Ennen kuin Maria ennättää reagoimaan kysymyslauseeseen, Eetu vastaa siihen itse. Maria tuottaa jälkijäsenensä suomeksi toistamalla Eetun vuoron ja lisäämällä siihen palautteen *hyvä*. Molemmissa tapauksissa on odotettavaa, että Marian vastaus Eetun kysymykseen on preferoitu, sillä hän on pyytänyt Eetua nostamaan kortteja tarkasteltavaksi. Seuraavassa luvussa käsittelen tapausta, jossa Eetulla ei ole lupaa ottaa kortteja.

5.2.2. Jälkijäsen on preferoimaton

Seuraava esimerkki (23) havainnollistaa tapausta, jossa Eetun *mikä tämä on* -kysymyslause saa preferoimattoman jälkijäsenen. Tilanteen alkaessa Maria pitelee kädessään matkustusaiheista sinistä korttia ja selittää Eetulle kortissa olevien esineiden käyttötarkoituksia englanniksi. Eetu kuuntelee aluksi hiljaa Marian kainalossa.

(23) Not yet (PELI1 09.45)

01 Maria: then you have to ↑have one,
 02 (0.4)
 03 when you go to Spain you will have that ehmm (.) tämä,
 04 Eetu: ALKAA HIVUTTAUTUA POIS MARIAN KAINALOSTA KATSE SUUNNATTUNA
 05 KORTTIPINOIHIN
 06 Maria: ee punainen paperia.
 07 Eetu: KURKOTTAA NOSTAMAAN VIHREÄN KORTIN, KÄÄNTÄÄ SEN ITSENSÄ JA
 08 MARIAN NÄHTÄVILLE JA JÄÄ KATSELEMAAN SITÄ
 09 Eetu: **mikä tämä on?**
 10 Maria: °mmm° (ui)? (.) Eetu not yet we finish with this.
 11 OTTAA VIHREÄN KORTIN EETUN KÄDESTÄ
 12 JA LAITTAAN SEN TAKAISIN PINOON
 13 (.)
 14 Maria: kato. (.) mikä se on tämä. (.) tämä paperi.
 15 OSOITTAA PAPERIVENEEN (?) KUVAA PITELEMÄSTÄÄN SINI-
 16 SESTÄ KORTISTA
 17 Eetu: KÄÄNTÄÄ KATSEENSA MARIAN KORTTIIN
 18 Eetu: öö (.) (kij).
 19 HINKKAA PÖYTÄÄ KÄDELLÄÄN

Riveillä 1–3 Maria kuvailee Eetulle kortissa olevan punaisen paperin käyttötarkoitusta. Aluksi Eetu istuu Marian kainalossa ja kuuntelee, mutta riveillä 4 ja 5 näkyy kuinka hän alkaa liikehtiä levottomasti ja katsella pöydällä olevia korttipinoja Marian aloittaessa rivillä 3 olevan vuoronsa. Marian 6. rivillä näkyvän vuoron aikana Eetu kurkottaa rivillä 7 nostamaan vihreiden korttien pinosta yhden kortin ja kääntää sen itsensä ja Marian nähtäville. Hän kysyy rivillä 9 *mikä tämä on*. Maria ei vastaa suoraan Eetun kysymykseen, sillä hän ohjaa tämän huomion takaisin omaan korttiinsa toteamalla rivillä 10 *mmm ui Eetu not yet we finish with this* 'Eetu ei vielä me katsomme tämän loppuun'. *Not*-sanalla hän ottaa Eetun pitelemän vihreän kortin tämän kädestä ja laittaa sen takaisin vihreiden korttien pinoon. Antamalla Marian ottaa kortin pois Eetu vaikuttaa hyväksyvän sen, ettei hän saa vastausta kysymykselleen.

Rivin 13 mikrotauon jälkeen Maria jatkaa rivillä 14 toisessa kädessä pitelemänsä matkustusaiheisen kortin läpikäymistä kysymällä Eetulta *mikä se on tämä tämä paperi*. Rivit 15–16 kuvaavat kuinka Maria täydentää vuoroaan osoittamalla samanaikaisesti tarkoittamaansa kuvaa kädessään olevasta kortista. Rivillä 17 näkyy myös Eetun samanaikainen ei-kielellinen toiminta: hän kääntyy katsomaan Marian pitelemää korttia ja keskittyy

jälleen Marian määräämään toimintaan. Riveillä 18 ja 19 Eetu tuottaa rivin 14 kysymyslauseeseen epäselväksi jääneen jälkijäsenen äännähtämällä *kij* ja tekemällä kädellään edestakaista liikettä pöydän pintaan.

Lastentarhanopettajien ja kakkoskielisten lasten välistä vuorovaikutusta ja muun muassa siinä esiintyvää institutionaalisuutta tarkastellut Taivassalo toteaa pro gradu -tutkimuksensa tulosten perusteella, että institutionaalisuuden aste vaihtelee esiopetustuokion aikana. Institutionaalisuus on voimakkainta tuokion alussa, jossa opettaja vaatii lasten huomion ja lapset pyytävät puheenvuoron viittaamalla. Institutionaalisuus kevenee Taivassalon aineistoesimerkissä loppua kohden, sillä opetustuokion loppupuolella opettaja käy lasten kanssa vapaata keskustelua tulevasta viikonlopusta. (Taivassalo 2016: 55.)

Tutkimukseni aineistovideo ei ole puhtaasti institutionaalinen tilanne, mutta siinä on paljon esimerkin (23) kaltaisia institutionaalisia piirteitä, jolloin Maria on opettajan ja Eetu oppilaan roolissa. Puolen tunnin mittaisen PELI1-videon aikana sekä Marian jämäkkyys pysyä hänen määräämässään aiheessa että Eetun keskittyminen vaihtelevat useaan otteeseen. Myös Pilto (2019: 13–14) on todennut, että Eetun keskittyminen videolla on vaihtelevaa. Välillä Maria hyväksyy Eetulta löyhemmän orientoitumisen esimerkiksi meneillään olevaan tarinaan, ja toisinaan hän taas vaatii Eetulta esimerkin (23) kaltaista keskittymistä.

Opetussykliä luokahuonevuorovaikutuksessa tutkinut Candela on lisäksi todennut, että opettaja saattaa jättää vastaamatta oppilaan kysymykseen, jos se ei sovi meneillään olevan opetuksen tavoitteeseen (Candela 1999: 152). Esimerkissä (23) Eetun kysymys rivillä 9 ei jää täysin ilman vastausta, sillä Maria kuitenkin reagoi siihen rivillä 10 kertomalla, että kesken jäänyt kortti käydään ensin loppuun. Vastauksellaan ja riveillä 11–12 näkyvällä toiminnallaan, eli ottamalla kortin Eetun kädestä ja laittamalla sen pois, hän ottaa opettajan roolin ja osoittaa olevansa tilanteessa se, joka määrää, mitä korttia milloinkin katsellaan. Eetun tehtävä oppilaan roolissa on ilmeisesti kuunnella ja vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin. Ylimääräisen kortin nostaminen on irrallaan Marian sen hetkisestä tavoitteesta eli tarinan kertomisesta ja sen saattamisesta loppuun.

Tainion mukaan preferoimattomaan eli odotusten vastaiseen jälkijäsenen liittyy lähes aina kolme piirrettä: vuoron viivytyks, monipolvisuus ja selittely. Näillä käytänteillä

preferoimattoman jälkijäsenen tuottaja ikään kuin valmistelee etujäsenen tuottanutta puhujaa siihen, että tuleva vuoro on preferoimaton. Tyypillisimpiä viivytyksen keinoja ovat tauot sekä epäröintiäänteet ja -sanat ennen vuoroa. (Tainio 1998: 96, 100.) Maria aloittaa jälkijäsenen ilman taukoa Eetun vuoron perään, mutta käyttää kuitenkin epäröintiäännettä *mmm* ja tuottaa nousevaan intonaatioon päättyvän äänteen *ui*, minkä jälkeen seuraa mikrotauo. Sitten hän puhuttelee Eetua ja esittää kiellon *not yet*. Sen jälkeen Maria antaa Eetulle selityksen *we finish with this*, joka kertoo, miksi Eetun nostamaa korttia ei nyt katsellakaan.

Esimerkissä (23) Maria aloittaa vuoronsa englanniksi, mutta riveillä 3 ja 6 näkyvien epäröintiäänteiden *ehmm* ja *ee* jälkeen hän vaihtaa kielen suomeen sanoessaan *tämä punainen paperia*. Preferoimattoman jälkijäsenen esittäessään hän vaihtaakin kielen takaisin englantiin. Lyhyen tauon jälkeen hän palaa takaisin kesken jääneen kortin tarkasteluun ja vaihtaa kielen takaisin suomeksi. Kahden edellisessä luvussa esittelemieni *mikä tämä on*-kysymyslauseiden jälkijäsenet ovat preferoituja, ja ne Maria esittää suomeksi.

Aineistossani on myös kaksi sellaista tilannetta, jossa Maria sivuuttaa Eetun kysymyksen eli jälkijäsen jää kokonaan tuottamatta. Ensimmäisessä tapauksessa Maria pitelee kädessään korttia, jossa olevia värejä hän luettelee Eetulle suomeksi. Eetu keskeyttää Marian vuoron osoittamalla jotakin kortista ja kysymällä *mitä tämä on*. Maria ei reagoi kysymykseen, vaan jatkaa keskeytyneen vuoronsa loppuun. Toisen kerran Eetun kysymys jää ilman Marian huomiota, kun Eetu esittää kesken kortissa näkyvien kuvien tarkastelun vaiheella äänellä *miksi*-kysymyksen. Maria ei huomioi kysymystä, vaan jatkaa kuvien läpikäymistä englanniksi. Tässä tapauksessa Eetu ei esitä kysymystään enää myöhemmin uudelleen.

5.2.3. Jälkijäsen tuotetaan itse

Schegloffin ja Saksin (1973: 295) määrittelyn mukaan vierusparin jäsenet ovat yleensä eri puhujien esittämiä. Aineistoni osoittaa, että näin ei aina ole. Eetu nimittäin tuottaa kolmeen esittämäänsä *mikä tämä on* -kysymyslauseeseen vastauksen itse. Nämä vierusparit siis poikkeavat muista aineistoni vieruspareista, joissa etu- ja jälkijäsenten esittäjät ovat eri puhujan tuottamia. Ensimmäisessä tapauksessa Eetun kysymyslauseetta seuraa

tauko, jonka aikana hän katselee korttia tarkkaan. Marian olisi mahdollista tuottaa jälkijäsen, mutta sitä ei kuitenkaan tule. Eetu ei kuitenkaan vaikuta odottavankaan vastausta, sillä hän ei esimerkiksi katso Mariaa tai käännä korttia tämän nähtäville, kuten edellisessä esimerkissä (23) Not yet. Lopulta hän vastaa itse itselleen, ja Maria reagoi myötäilemällä ja vilkaisemalla korttia. Kahteen jälkimmäiseen kysymykseensä Eetu vastaa itse heti, eikä Maria kiinnitä hänen toimintaansa ollenkaan huomiota. Havainnollistan tilannetta esimerkiksi (24).

Esimerkkiä edeltävissä tapahtumissa Maria on pyytänyt Eetua nostamaan erivärisiä kortteja pinoista uuden tarinan aloittamista varten. Hän on nimennyt Eetun nostamissa kortteissa näkyviä asioita suomeksi sekä englanniksi. Tarvittava määrä kortteja on ilmeisesti nostettu, sillä Maria ryhtyy järjestelemään niitä riviin heidän eteensä. Eetu puolestaan jatkaa korttien nostamista omatoimisesti. Olen lihavoanut esimerkistä *mikä tämä on* -kysymyslauseet riveillä 6, 19 ja 26.

(24) Talo (PELI1 20.19)

01 Maria: kato
 02 ¤(3.0)
 03 ¤ROTTAA EETUN OJENTAMAN ORANSSIN KORTIN JA LAITTAAN SEN RIVIIN
 04 Eetu: ee:¤
 05 ¤NOSTAA TOISEN ORANSSIN KORTIN PINOSTA
 06 Eetu: ¤>**mikä tämä on**<?
 07 ¤KATSOO KORTTIA TARKASTI
 08 (1.0)
 09 Eetu: uu SYÖMÄ. ((kortissa on ruokaa))
 10 (1.0)
 11 Maria: °joo-¤o°?
 12 ¤VILKAISEE NOPEASTI EETUN KORTTIA JA JATKAA PÖYDÄLLÄ OLEVAN
 13 KORTTIRIVIN JÄRJESTÄMISTÄ
 14 (1.0)
 15 Eetu: ¤joo?=
 16 ¤LAITTAAN KORTIN TAKAISIN PINOON JA KUROTAA NOSTAMAAN KAKSI PUNAISTA
 17 KORTTIA
 18 Maria: =okei Eetu.
 19 Eetu: **(mi)kä tämä o:n?**
 20 talo.
 21 ¤(3.0)
 22 ¤LAITTAAN TOISEN KORTIN TAKAISIN PINOON JA VETÄYTYY MARIAN VIEREEN
 23 TUTKIMAAN TALO-KORTTIA
 24 Maria: [okei,]

25 Eetu: [like this,]
 26 @mikä tämä on?
 27 SULKEE TOISEN SILMÄNSÄ JA KALLISTAA PÄÄTÄÄN
 28 Eetu: ((naksauttaa kieltään)) talo.
 29 Maria: okei Eetu,
 30 SAA KORTTIRIVIN JÄRJESTYKSEEN
 31 Eetu: LASKEE PUNAISEN KORTIN MARIAN MUODOSTAMAN KORTTIRIVIN JATKOKSI
 32 Maria: let's- do you want to .h(.) ee: start ee:
 33 (.)
 34 do you want to start a history. [mmh?
 35 Eetu: [yes.=
 36 Maria: =okei.

Rivejä 1–3 edeltävässä toiminnassa Eetu on nostanut Marian pyynnöstä kortin, jonka Maria kato-vuoron jälkeen sijoittaa heidän edessään olevaan korttiriviin. Tähän kuluu aikaa kolme sekuntia, minkä jälkeen Eetu äännähtää rivillä 4 *ee* ja kurkottaa sen jälkeen nostamaan toisen oranssin kortin. Hän kysyy rivillä 6 *mikä tämä on* nopeasti ja nousevaa intoaatiota käyttäen, samalla korttia tarkasti katsoen. Rivillä 8 näkyy sekunnin mittainen tauko, ja Eetu jatkaa vastaamalla itse rivillä 9 *uu syömä*. Syntyy jälleen sekunnin pituinen tauko, jonka jälkeen Maria sanoo rivillä 11 vaimeasti *joo-o* ja vilkaisee nopeasti Eetun pitelemää korttia. Sen jälkeen hän jatkaa korttirivin järjestämistä ja keskustelussa seuraa rivillä 14 näkyvä sekunnin mittainen tauko.

Tauon jälkeen Eetu toistaa Marian vuoron *joo* rivillä 15. Samaan aikaan hän laittaa oranssin kortin takaisin pinoon ja nostaa kaksi punaista korttia. Maria puolestaan toteaa rivillä 18 *okei Eetu* heti Eetun vuoron perään. Eetu ei huomioi Marian vuoroa vaan kysyy rivillä 19 punaisia kortteja pidellen jälleen *mikä tämä on*. Hän myös vastaa seuraavalla rivillä 20 itse itselleen *talo*. Sen jälkeen syntyy kolmen sekunnin pituinen tauko, jonka aikana Eetu laittaa toisen punaisen kortin takaisin pinoon ja nojautuu taaksepäin Marian viereen katselemaan talo-korttia. Sen jälkeen Maria ja Eetu tuottavat rivien 24 ja 25 päällekkäiset vuorot. Maria sanoo jälleen *okei*, ja Eetu toteaa englanniksi edelleen korttia katsellen *like this*. Hän jatkaa rivillä 26 esittäen kolmannen *mikä tämä on* -kysymyslauseen, jonka aikana hän sulkee toisen silmänsä ja kallistaa päätään sivulle. Rivillä 28 Eetu naksauttaa kieltään ja vastaa jälleen itselleen matalalla äänellä *talo*.

Riveillä 29–31 Maria saa korttirivinsä järjestykseen ja toteaa kolmannen kerran *okei*. Samaan aikaan Eetu laskee punaisen talo-kortin kädestään ja laittaa sen eteensä Marian

järjestämän rivin jatkoksi. Rivillä 32 Maria esittää sanahakua ja epäröintiä sisältävän vuoron, jota seuraa lyhyehkö tauko. Hän aloittaa uudelleen rivillä 34 ja muodostaa kysymyslauseen *do you want to start a history*. Vuoro päättyy nousevaintonaatioiseen *mmh*-hymähdykseen, jonka kanssa Eetu tuottaa päällekkäispuhuntana rivin 35 vastauksensa *yes*. Maria antaa rivillä 36 välittömästi palautteen *okei*.

Ensimmäisen *mikä tämä on* -vuoron Eetu esittää nostettuaan ylimääräisen kortin pinosta. Esimerkin (23) *Not yet* tapaan Maria ei kuitenkaan tässä esimerkissä (24) Talo kiellä Eetua koskemasta kortteihin, vaikka hän ei olekaan pyytänyt nostamaan niitä. Hän reagoi vasta Eetun rivin 9 vuoroon ja siihenkin hieman viiveellä ja vain nopealla vilkaisulla. Vilkaisun jälkeen Maria ei enää kommentoi Eetun vuoroja tai katso häntä. Hän kuitenkin toteaa Eetun vuorojen välissä kerran *okei* ja kahdesti *okei Eetu* ennen rivin 34 *do you want to start a history* -kysymyslausettaan. Vuorot vaikuttaisivat olevan yrityksiä valmistella Eetu alkamaisillaan olevaan tapahtumaan eli tarinankerrontaan.

Kysymyslauseen viimeinen esiintymä riveillä 25–28 on mielenkiintoinen, sillä Eetu ei pelkästään vastaa itselleen, vaan hän vaikuttaa ikään kuin ottavan eri roolit kysymyslausetta ja vastausta esittäessään. Hän toteaa ensin *like this* ’tällä tavalla’ ja esittää sen jälkeen *mikä tämä on* -kysymyksen tavallista kimakammalla äänellä sekä tutkii korttia liioitellun tarkasti toinen silmä suljettuna ja pää kenossa. Jälkijäsenen hän puolestaan aloittaa naksauttamalla kieltään ja lausumalla sanan *talo* matalalla äänellä. Englannin kielessä naksautusten pääasiallinen funktio on ilmaista puhujan näkökantaa yleensä silloin, kun asennoituminen on negatiivista (Ogden 2013: 300). Naksautuksia englanninkielisissä keskusteluissa tutkinut Wright (2011: 212) puolestaan on todennut, että niitä käytetään sekvenssien rajalla erottamaan vuoroja toisistaan. Vuorojen erottaminen vaikuttaa olevan todennäköisempi funktio Eetun tuottamalle naksautukselle, sillä hän erottaa tuottamansa etu- ja jälkijäsenet toisistaan myös prosodialla.

Gumperzin luokittelun mukaan yksi koodinvaihdon funktioista on referoinnin merkitseminen. On huomattu, että vuoro referoidaan samalla koodilla, jolla se on alun perin esitetty. (Gumperz 1982: 76, 82.) Riveillä 26 ja 28 Eetu toistaa riveillä 19–20 normaalilla äänensävyllä neutraalisti käymänsä kysymys–vastaus-vierusparin. Kieli säilyy samana eli suomena. Ennen oman vuoronsa referoinnin aloittamista hän kuitenkin käyttää

koodinvaihtoa todetessaan *like this*. Gumperzin koodinvaihdon funktion kannalta ajatellen Eetun referoinnin voi katsoa alkavan kielen vaihtumakohdasta.

5.3. Jälkijäsenten tarkastelua

Luvussa 4.2. esittelemieni kaksi kysymyslausetta sisältävien vuorojen vuoksi Eetun tuottamia jälkijäseniä on vähemmän kuin Marian esittämiä kysymyslauseita. Olen jättänyt näiden kysymysvuorojen ensimmäiset kysymyslauseet alla olevan taulukon 2 ulkopuolelle, joten 100 jälkijäsenen sijaan niitä on taulukossa 94 kappaletta. Olen luokitellut Eetun mahdollisesti tuottaman jälkijäsenen Marian kysymysvuorojen jälkimmäisenä esitetyn kysymyslauseen kielen mukaan. Eli esimerkiksi kysymysvuorossa *what the magician has mikä se on tämä* olen katsonut Eetun jälkijäsenen vastaukseksi suomenkieliseen *mikä se on tämä* -kysymyslauseeseen, ja jättänyt vuoron ensimmäisen, englanninkielisen kysymyslauseen pois taulukosta. Pohdin vaihtoehtona myös sitä, että ottaisin ensimmäisetkin kysymyslauseet mukaan ja merkitsisin niille jälkijäsenen ”jälkijäsentä ei ole/ei voi päätellä” -kategoriaan, jotta olisin saanut vastausten määrän täsmäämään kysymyslauseiden lukumäärään. Maria ei kuitenkaan tarjoa mahdollisuutta jälkijäsenen tuottamiselle eikä Eetukaan yritä sitä antaa, joten kyseinen luokittelu olisi vääristänyt viimeisen kategorian lukuja.

TAULUKKO 2. Eetun tuottamien jälkijäsenten kieli.

jälkijäsen etujäsen	suomi	englanti	espanja	suomi-englanti, englanti-suomi	ei ole/ei voi pätellä
suomi (40)	24	3	-	2	11
suomi + kv (1)	1	-	-	-	-
englanti (33)	8	12	-	5	8
englanti + kv (14)	6	3	-	1	4
espanja (6)	-	1	1	-	4

jälkijäsenet yhteensä	39	19	1	8	26
------------------------------	-----------	-----------	----------	----------	-----------

Taulukossa 2 Marian tuottamien etujäsenten kielet ovat vasemmalla pystysuorassa, ja niiden perässä sulkeissa oleva luku kuvaa sen kielisten kysymyslauseiden määrää aineistossa. *Suomi + kv* - ja *englanti + kv* -sarakkeet tarkoittavat kysymyslauseita, jotka sisältävät koodinvaihtoa. Olen esitellyt tapaukset esimerkeissä (6)–(2), joista ilmenee, että yksi Marian suomenkielinen kysymyslause sisältää koodinvaihdon englantiin, yhdessä englanninkielisessä kysymyslauseessa on koodinvaihto espanjaan ja 13:ssa englanninkielisessä kysymyslauseessa Maria vaihtaa koodin suomeen.

Ylärivillä vaakasuorassa näkyvät Eetun jälkijäsenten kielet. *Suomi-englanti*, *englanti-suomi* -sarakeeseen olen luokitellut vastaukset, joissa Eetu suomenkielinen vastaus sisältää koodinvaihdon englantiin ja toisinpäin. Viimeinen *ei ole/ei voi päätellä* -sarake sisältää tapaukset, joiden jälkijäsenen kieltä ei pysty sanomaan. Niissä Eetu ainoastaan mumisee, hymisee tai käyttää jonkinlaista lapsenkieltä vastastauksessaan. Sarakeeseen sisältyvät myös ei-kieliset jälkijäsenet, kuten osoittamiset tai nyökkäykset sekä kokonaan vastaamatta jättämiset. Alimmalla rivillä olen laskenut kunkin tyyppiset jälkijäsenet yhteen ja lihavoanut luvun

Taulukko 2 näyttää, että Eetu tuottaa Marian kysymyksiin kaikkiaan 39 jälkijäsentä suomeksi, 19 englanniksi ja yhden espanjaksi. Kahdeksan jälkijäsentä sisältää koodinvaihtoa suomesta englantiin tai englannista suomeen, ja 26:n jälkijäsenen kieli ei ole pääteltävissä tai Eetu jättää vastaamatta kokonaan. Myös ei-kieliset vastaukset ovat siis tässä kategoriassa. Suomenkielisiin etujäseniin Eetu esittää eniten suomenkielisiä jälkijäseniä ja englanninkielisiin englanninkielisiä. Myös englanninkielisiin, koodinvaihtoa suomeen sisältäviin kysymyslauseisiin Eetu vastaa useimmiten englanniksi.

Marian espanjaksi esittämät kysymykset ovat ainoita, joihin Eetu ei vastaa suomeksi. Hän myös tuottaa aineistossani esiintyvän ainoan espanjankielisen jälkijäsenen espanjankieliseen kysymyslauseeseen. Neljästä *jälkijäsentä ei ole/ei voi päätellä* -kategorian vastauksesta kolme sisältää ei-kielisen toiminnan eli nyökkäilyä ja osoittamisen lisäksi mumiinaa.

6. PÄÄTÄNTÖ

Olen tarkastellut tässä pro gradu -tutkielmassani äidinkieleltään espanjalaisen au pairin ja kaksivuotiaan suomalaislapsen monikielistä vuorovaikutusta ja rajannut tutkimukseni aineistoksi keskustelussa esiintyvät kysymys–vastaus-vierusparit. Tavoitteenani on ollut selvittää, millaisia konstruktioita puhujat käyttävät kysymyslauseissaan, sekä miten kysymys–vastaus-vierusparit jäsenyivät aineiston keskustelussa, ja millaista lauseensisäistä ja lauseiden välistä koodinvaihtoa niissä esiintyy.

Tutkimuksen aineistona olen käyttänyt Oulun yliopiston Kikosa-kokoelmasta saamaani 31 minuutin mittaista PELI1-nimistä videota, joka on osa laajempaa 2010-luvulla kuvattua au pair -aineistoa. Videolla au pair ja lapsi pelaavat kuvakorttien avulla peliä, johon kuuluvat au pairin esittämät useat kysymykset. Myös lapsi aloittaa jonkin verran kysymysvuoroja. Olen tarkastanut ja täydentänyt videosta osittain tehdyn litteraatin ja poiminut siinä esiintyvät kysymys–vastaus-vierusparit aineistokseni.

Olen luokitellut kysymyslauseiksi kieliopillisesta muodosta riippumatta kaikki sellaiset etujäsenet, jotka au pair ja lapsi ovat toistensa vuoroista tulkinneet vastausta vaativiksi ja joihin he itse ovat odottaneet vastausta. Osittain skemaattisiksi konstruktioiksi eli konstruktioiksi olen määritellyt kaikki toistuvat kehykset, jotka esiintyvät vähintään kahdesti ja vähintään kahteen erilaiseen x-lausekkeeseen yhdistettynä. Kehykseksi olen määritellyt konstruktion samanlaisena toistuvan osan ja x-lausekkeeksi vaihtelevan kielenaineksen. Olen havainnut myös kiinteitä eli täsmälleen samanlaisina toistuvia konstruktioita osittain skemaattisten konstruktioiden esiintymistä.

Tutkimukseni sijoittuu vuorovaikutuslingvistiikan alalle. Ensimmäisessä analyysiluvussa eli luvussa 3, jossa olen selvittänyt kysymyslauseissa esiintyviä konstruktioita, olen tehnyt syntaktista käyttöpohjaista analyysia ja hyödyntänyt konstruktiokieliopin ajatuksia. Analyysiani ei kuitenkaan voi kutsua puhtaasti konstruktiokieliopilliseksi, sillä en ole soveltanut tutkimuksessani kaikkia kyseiseen kielioppiin kuuluvia menetelmiä ja kuvaustapoja. Analyysiluvuissa 4 ja 5 olen hyödyntänyt vuorovaikutuslingvistisissä tutkimuksissa yleisesti käytettyä keskusteluanalyttistä menetelmää.

Analyysiluvussa 3 olen tarkastellut Marian ja Eetun kysymyslauseiden konstruktioita. Tulokset osoittavat, että Marian 100 kysymyslauseesta 76 voidaan luokitella johonkin konstruktioon kuuluvaksi. Hän käyttää keskustelussa seitsemää englanninkielistä, kolmea suomenkielistä ja yhtä espanjankielistä konstruktioita. Suurimmat esiintymät ovat 11 kertaa käytettävällä *do you x* -konstruktioilla ja 19 kertaa esiintyvällä *mikä x* -konstruktioilla. Jälkimmäisen esiintymistä olen lisäksi erottanut kiinteän konstruktion *mikä se on tämä*, jota Maria käyttää 13 kertaa. Olen havainnut, että kyseisessä konstruktiossa on suomen kieliopista poikkeava sanajärjestys sekä ylimääräinen muodollinen subjekti *se*.

Eetun 17 kysymyslauseesta yhdeksän voidaan luokitella *mikä x on* -konstruktioon, joka onkin ainoa hänen vuoroissaan esiintyvä konstruktio. Olen erottanut siitä kiinteät konstruktiot *mikä tämä on* ja *mikä se on*. Aineiston perusteella voi todeta, että jokainen *mikä se on* -kysymyslause aloittaa välisekvenssin, mutta *mikä tämä on* -kysymyslauseet eivät toimi kertaakaan samanlaisessa funktiossa. Eetu käyttää niitä vain tarkastellessaan nostamaan kortteja.

Luvuissa 4 ja 5 olen tarkastellut vierusparien jäsentymistä aineiston keskustelussa, ja selvittänyt, millaista lauseensisäistä ja lauseiden välistä koodinvaihtoa niissä esiintyy. Maria esittää 15 koodinvaihtoa sisältävää kysymyslauseita. Koodinvaihto tapahtuu aina konstruktioiden x-lausekkeissa, eli jokainen kehys on aina yksikielinen. Eetun esittämiin kysymyslauseisiin hän tuottaa 11 vastausta, joista kolme sisältää koodinvaihtoa. Eniten hän antaa englanninkielisiä vastauksia, joita on viisi. En ole tarkastellut aineiston jälkijäsenen ei-kielellisiä piirteitä säännönmukaisesti, mutta olen havainnut, ettei Maria vastaa Eetulle kertaakaan pelkästään ei-kielellisesti.

Marian esittämät kysymyslauseet ovat suurimmaksi osaksi pedagogisia hakukysymyksiä, joihin hän tietää itse vastauksen. Hän tuottaa usein myös opetussykliin kuuluvia palautevuoroja, joilla hän arvioi Eetun jälkijäsenen oikeellisuutta tai riittävyttä. Olen lisäksi todennut, että Maria sivuuttaa Eetun kysymyksen, jos se ei sovi sillä hetkellä olemassa olevaan toimintaan. Aineisto osoittaa, että Maria jättää tällaiset kysymyslauseet huomiomatta. Yhteen meneillään olevaan tilanteeseen sopimattomaan kysymyslauseeseen hän antaa preferoimattoman jälkijäsenen.

Eetun kaikki etujäsenet ovat aina suomenkielisiä, eli koodinvaihtoa ei esiinny *mikä x on* -konstruktion *x*-lausekkeissakaan. Tuloksesta voidaan päätellä, että hän preferoi suomen kieltä kysymyslauseissaan. Hän tuottaa Marian etujäseniin 93 jälkijäsentä, joista kahdeksassa hän kuitenkin käyttää koodinvaihtoa suomesta englantiin tai toisinpäin. 39 eli suurimman osan vastaustauksista hän kuitenkin antaa suomeksi. Toiseksi suurimman esiintyvyyden muodostavat jälkijäsenet, joiden kielisyyttä en ole pystynyt päättelemään tai joita ei ole. Eetu siis jättää vastaamatta, esittää ei-kielillisen tai lapsenkielisen jälkijäsenen 26 kertaa. Eetu siis preferoinee suomea myös kielellisissä jälkijäsenissään.

Eetun jälkijäsenten kielisyyttä tarkastellessani olen havainnut, että myönteistä vastausta antaessaan hän vastaa englanniksi *yes* tai nyökkäilemällä ja äännähtämällä *mh*. Koko PELI1-videolla Eetu sanoo suomeksi *joo* vain silloin, kun hän reagoi esimerkiksi Marian pyyntöön ojentaa pöydältä jokin kortti, mutta ei kertaakaan tarkastelemini kysymyksiin vastatessaan. Kielteiset vastaukset sen sijaan ovat aina *m-mm* tai *m-mm* yhdistettynä pään pudistukseen. Hän ei käytä kertaakaan suomen sanaa *ei* tai sen englanninkielistä vastinetta *no*, jota Maria kuitenkin käyttää omassa puheessaan.

Eetu esittää aineistossa aitoja hakukysymyksiä. Osa niistä aloittaa välisekvenssin, jolla hän pyytää lisäinformaatiota kyetäkseen vastaamaan Marian esittämään kysymyslauseeseen. Tämä havainto Eetun kysymystyypeistä osaltaan selittää sitä, miksi Marian jälkijäsenet eivät videolla ole kertaakaan pelkästään ei-kielillisiä. Hakukysymykseen ei ole kovin odotuksenmukaista vastata pelkästään osoittamalla, nyökkäämällä tai päätä pudistamalla.

Tutkimukseni on perustunut yhteen noin puolen tunnin mittaiseen videoon, joten aineiston perusteella ei voi tehdä johtopäätöksiä konstruktoiden kehittymisestä. Au pair -videoaineisto on kuvattu kuuden kuukauden aikana, joten jatkotutkimuksissa aineistosta olisi mahdollista tarkastella lapsen ja au pairin konstruktoiden ja koodinvaihdon kehittymistä noin puolen vuoden ajalta.

PELI1-videolla Eetun kysymyslauseissa ei esiinny lauseensisäistä koodinvaihtoa, mutta jälkijäsenissä sitä on nähtävissä jonkin verran. Olisi mielenkiintoista esimerkiksi selvittää, käyttääkö Eetu muissa ja erityisesti myöhemmin kuvatuissa videoissa koodinvaihtoa kysymyslauseissaan, ja jos käyttää, tapahtuuko koodinvaihto konstruktion kehityksessä vai

x-lausekkeessa. Eetu ei ole osannut englantia eikä espanjaa ennen au pairin saapumista perheeseen, mutta tutkimuksen aineistovideon kysymys–vastaus-vieruspareissa on vain yksi Eetu espanjaksi tuottama vuoro. Englanninkielisiä jälkijäseniä sen sijaan on 19. Koko au pair -aineistoa käyttämällä voisi tutkia, käyttääkö Eetu espanjaa enemmän muunlaisissa tilanteissa muilla videoilla.

LÄHTEET

- ARGYLE, MICHAEL – DEAN, JANET 1965: Eye-Contact, Distance and Affiliation. *Sociometry* 28 (3), s. 289-304. doi:10.2307/2786027.
- AUER, PETER 1984: *Bilingual Conversation*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins Publishing Company.
- AUER, PETER 1988: A conversation analytic approach to codeswitching and transfer. – Monica Heller (toim.), *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives* s.187–213. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- AUER, PETER 1995: The pragmatics of code-switching. – Lesley Milroy, Pieter Muysken (toim.), *One speaker, two languages – Cross-disciplinary perspectives on code-switching* s. 115–135. Cambridge: Cambridge University Press.
- BRADLEY, PETER T. – HOLMES, PHILIP – MACKENZIE, IAN 2004: *Spanish: An Essential Grammar*. London: Routledge.
- BULLOCK, BARBARA E. – TORIBIO, ALMEIDA JACQUELINE 2009: *Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- CALLEMAN, CATHARINA 2010: Cultural exchange or cheap domestic labour: Constructions of “au pair” in four Nordic countries. – Lise Widding Isaksen (toim), *Global care work: gender and migration in Nordic societies* s. 69–96. Lund: Nordic Academic Press.
- CANDELA, ANTONIA 1999: Students’ power in classroom discourse. *Linguistics and education* 10 (2) s. 139–163.
- COUNCIL OF EUROPE 1969: European Agreement on Au Pair Placement. Strasbourg. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/068>. (29.1.2019).
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET 2001: Introducing interactional linguistics. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.), *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- COX, ROSIE – NARULA, REKHA 2003: Playing happy families: rules and relationships in au pair employing households in London, England. – *Gender, Place and Culture* Vol. 10 Iss. 4 s. 333-344.
- DOHERTY-SNEDDON, GWYNETH – PHELPS, FIONA G. 2005: Gaze aversion: A response to cognitive or social difficulty? *Memory & Cognition* Vol 33 (4) , s. 727–733.

- DOWNING, ANGELA 2015: *English Grammar: A University Course*. 3.ed. London: Routledge.
- EDWARDS, JOHN R. 1994: *Multilingualism*. London: Routledge.
- FÆRCH, CLAUS – KASPER, GABRIEL 1983: *Strategies in interlanguage communication*. London: Longman.
- FILLMORE, CHARLES J. 1988: The Mechanisms of “construction grammar”. *BLS* 14 s. 35–55.
- FILLMORE, CHARLES J. – KAY, PAUL – O’CONNOR, MARY CATHERINE 1988: Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the Case of *Let alone*. *Language* 64 (3) s. 501–538.
- FRICK, MARIA (tekeillä): Multimodal bipartite constructions in visual artefacts and face-to-face interaction.
- FRIED, MIRJAM – ÖSTMAN, JAN-OLA 2004: *Construction Grammar in a Cross-language Perspective*. John Benjamins Publishing Company.
- GASKINS, DOROTA – FRICK, MARIA – PALOLA, ELINA – QUICK ENDESFELDER, ANTJE 2019: Towards a usage-based model of early code-switching: Evidence from three language pairs. *Applied Linguistics Review*.
- GASKINS, DOROTA – BACKUS, AD – QUICK ENDESFELDER, ANTJE 2019: Slot-and-frame schemas in the language of a Polish- and English-speaking child: The impact of usage patterns on the switch placement. *Languages* 4(1) 8.
- GOLDBERG, ADELE E. 1995: *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chicago (Ill.): University of Chicago Press.
- GUMPERZ, JOHN 1982: *Discourse Strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HAAKANA, MARKKU 2011: *Mitä ja muut avoimet korjausaloitteet*. *Virittäjä* 115 (1) s. 36–67.
- HADDINGTON, PENTTI – KÄÄNTÄ, LEILA 2011: Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen. – Pentti Haddington & Leila Käätä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus: Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. s. 11–45. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Suomentaneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Helsinki: Gaudeamus.

- JAKE, JANICE L. – MYERS-COTTON, CAROL – GROSS, STEVEN 2002: Making a minimalist approach to codeswitching work: Adding the Matrix Language. *Bilingualism: Language and Cognition* 5 (1) s. 69–91. Cambridge.
- JOKELA, HANNA 2017: Se-pronominin muodollisena subjektina suomenoppijoiden teksteissä. *Lähivörtlusi. Lähivertailuja* 27 s. 107–131.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. *Virittäjä* 99 (1) s. 2–24.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2009: Koodinvaihto ja kielitaito – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 309–330. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KLEEMOLA, SARI 2007: Opettajan kysymykset oppitunnilla. – Liisa Tainio (toim.), *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskusteluanalyysi* s. 61–89. Helsinki: Gaudeamus.
- KORPELA, EVELIINA 2007: Oireista puhuminen lääkärin vastaanotolla. Keskusteluanalyttinen tutkimus lääkärin kysymyksistä. Helsinki. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- KOVÁCS, MAGDOLNA 2009: Koodinvaihto ja kielioppi. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 24–49. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2009: Koodinvaihto ja sen funktiot suomenkielisissä keskusteluissa. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 123–160. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTOLA, JANIKA 2019: *Multimodaaliset direktiivit aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto.
- LEHTONEN, HEINI 2013: Kieleilyä monietnisisessä yläkoulussa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 4(3).
- LEINO, JAAKKO 2010: Adele E. Goldberg. Väitöskirjalla klassikoksi. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot* s. 71–97. Helsinki: Gaudeamus
- LIEVEN, ELENA – TOMASELLO, MICHAEL 2008: Children’s first language acquisition from a usage-based perspective. – Peter Robinson ja Nick C. Ellis (toim.), *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition* s. 168–196. London: Routledge/Taylor and Francis Group.

- MARTIN, MAISA 2016: Monikielisyys muutoksessa. Kieli, koulutus ja yhteiskunta. <http://www.kieliverkosto.fi/article/monikielisyys-muutoksessa/> (30.8.2019).
- MATRAS, YARON 2009: *Language contact*. Cambridge University Press.
- MEHAN, HUGH 1979: "What Time Is It, Denise?": Asking Known Information Questions in Classroom Discourse. *Theory into Practice*, 18 (4) s. 285–294.
- MELLINI, LAURA – YODANIS, CARRIE – GODENZI, ALBERTO 2007: 'On par'? The role of the au pair in Switzerland and France. – *European Societies* Vol. 9, Iss. 1 s. 45-64.
- MYERS-SCOTTON, CAROL 1998: Structural uniformities vs. community differences. – Rodolfo Jacobson (toim.), *Codeswitching Worldwide* s. 91–108. Berlin: Mouton de Gruyter.
- OGDEN, RICHARD 2013: Clicks and percussives in English conversation. *Journal of the international phonetic association* 43 (3) s. 299-320.
- PERÄKYLÄ, ANSSI 1998: Institutionaalinen keskustelu. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 177–203. Tampere: Vastapaino.
- PIHLAJAMAA, JARNO 2019: *Koodinvaihto espanjalaisen au pairin ja suomalaisten hoitolisten välisessä keskustelussa*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto.
- PILTO, JOUNI 2019: *Kun kaksivuotias vastaa au pairille ei-kielellisesti. Kuvakortteihin tukeutuvan keskustelun multimodaalisia piirteitä*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto.
- POPLACK, SHANA 1988: Contrasting patterns of codeswitching in two communities. – Monica Heller (toim.), *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives* s. 215–244. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- POUTIAINEN, MARI 2019: *Au pair korjattavana ja opetettavana. Multimodaalinen vuorovaikutusanalyysi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- RAEVAARA, LIISA 2016: Toimintajaksojen rakenteet. – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 143–161. Tampere: Vastapaino.
- RAEVAARA, LIISA 1998: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 2016 [1974]: *Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka*. Suomentaneet Marja Etelämäki, Auli Hakulinen, Ilkka Arminen, Elizabeth Couper-Kuhlen, Mia Halonen, Aino Koivisto, Salla Kurhila, Ritva Laury, Esa Lehtinen, Camilla Lindholm, Jarkko Niemi, Anssi

- Peräkylä, Johanna Ruusuvoori, Liisa Raevaara, Sara Routarinne, Melisa Stevanovic, Kimmo Svinhufvud, Liisa Tainio ja Liisa Voutilainen. *Virittäjä* 120 (3) s. 1–70.
- SAVIJÄRVI, MARJO 2011: *Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen: Keskustelunanalyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta kielikylpypäiväkodin arkitilanteissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. – *Semiotica* 8 (4) s. 289–327.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Vuorovaikutus paperilla. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 18–31. Tampere: Vastapaino.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1984: Bilingualism or not: the education of the minorities. – Clevedon: *Multilingual matters* 7.
- STEVANOVIC, MELISA 2016: Prosodia. – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 108–121. Tampere: Vastapaino.
- TAINIO, LIISA 1998: Preferenssijäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 93–110. Tampere: Vastapaino.
- TAIVASSALO, ELLA 2016: *Kysymys-vastaus-vieruspari lastentarhanopettajien ja kakkoskielisten lasten vuorovaikutuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- TANNER, JOHANNA 2005: Tiedustelut suhteessa kysymyksiin ja direktiiveihin: kategorioiden kaksikasvoisuudesta. *Virittäjä* 109 (1) s. 89–97.
- TERHO, HANNA 2015: *Työntekijä vai perheenjäsen? Tutkimus au paireista Suomessa*. Sosiaaliantropologian pro gradu -tutkielma. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.
- TOMASELLO, MICHAEL 2003: *Constructing a Language*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.
- VATANEN, ANNA 2016: Keskustelunanalyttinen tutkimusprosessi. – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.), *Keskustelunanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* s. 312–330. Tampere: Vastapaino.
- VISK 2008 = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen

Kirjallisuuden Seura. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-

WRIGHT, MELISSA 2011: On clicks in English talk-in-interaction. *Journal of the international phonetic association* 41 (2) s. 207–229.

ÖSTMAN, JAN-OLA 1988: Konstruktiokielioppi. – *Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1988*. s. 173–187. Helsinki: Suomen kielitieteellinen yhdistys

LIITE. Litterointimerkit.

1. SÄVELKULKU

Prosodisen kokonaisuuden lopussa:

. laskeva intonaatio
, tasainen intonaatio
? nouseva intonaatio

Prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

↑ seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
heti (alleiviivaus) painotus tai sävelkorkeuden nousu
muualla kuin sanan lopussa

2. PÄÄLLEKKÄISYYDET JA TAUOT

[päällekkäispuhunnan alku
] päällekkäispuhunnan loppu
(.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.4) mikrotaukoa pitempi tauko; pituus on ilmoitettu
sekunnin kymmenesosina
= kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. PUHENOPEUS JA ÄÄNEN VOIMAKKUUS

> < (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
e::i (kaksoispisteet) äänteen venytys
° ° ympäristöä vaimeampaa puhetta
AHA (kapiteelit) äänen voimistaminen

4. HENGITYS

.hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia

5. MUUTA

@ @ äänen laadun muutos
si- (tavuviiva) sana jää kesken
(tai) sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso tai
puhuja
(-) sana, josta ei ole saatu selvää
(()) kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja
ja selityksiä tilanteesta